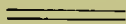

ФРО
Ш/ЧЧ(ЧЧкр)
АБЧ

ДНІПРОВА ЧАЙКА

ТВОРИ

Кн. I.

Видавниче Т-во „ДЗВІН“.

КОРОТКИЙ ПАСТОРТ КНИГИ

Шифр ШЦ (4Укр) 054 Інв. № 2671009

Автор Димитрова Микола

Назва Горі св. 4

Місце, рік видання С. 1919

Кіл-ть стор. 126, 127 с.

- " - окр. листів _____

- " - Ілюстрації _____

- " - карт _____

- " - схем _____

Том 1 частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка: 3 об. 96. 18-

ДНІПРОВА ЧАЙКА

ТВОРИ

Державна
бібліотека України

Кн. I.

Видавниче Т-во „ДЗВІН“.

К и ї в
Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський“. Хрещатик № 40.
1 9 1 9.

БУРЕВІСТНИК

і інші поезії в прозі.

Буревістник.

Втомилося море, об беріг не б'є, не співає, на мокрому свому камені птиця якась незнайома дримає; не збудить її ні вітер веселий, ні сонце, ні хвидя: все тихо, все глухо, і сиві хмари плаксиво вдвпляються в синее море. Спить втомлена птиця, сховама голівку під шарпаним темним крилом, і сняться їй давні минулі дні: і щастя, летюче як пух, і горе, тяжке, як каміння, і гріх величезний, безкрайній, як море.... Давно те було. Розсипались мури високі, звалились тонкі минаретт, турацький погас молодик, що пишався над Кримом; народ змандрував, порідли селитьби густії, самі кладовища zostалися скрізь та руїни і сумно віщують про давні часи.

Сон-чарівник на веселчастих крилах пролинув, зразу змінилась картина. І знов зашуміла Алма і Сал-гір, і веселая Кача, і знов зарясніли садки, з тонких минаретів сміливо й дзвінко гукають і знов муедзини, шумлять—гомонять городи, б'є джерелом в їх життя військове і крамарське, під захистом грізної сили рядком притулились і ластівка щастя, і горе—гіркая воуля. Давнее горе неволя! Грають—хвилюють торги, а крізь гомін і регіт і лайку чується стогін невольників бідних, чується брязкіт кайдаків. Он там на торзі під гиллястим чинаром купка дівчаток заплаканих туплються наче ягнята, забачивши вовка, а ось-де і вовк: татарин пузатий, багатий їх огидає поглядом хижим і

скверним. Он там трохи далі—дозорщик, пекельна душа, закуповує гурт молодих парубків, вибірає, пеначе худобу. Ще дужче розлігся брязкіт кайданів: через місто сумно йдуть невольники на роботу бідні, не прості раби—козаки-юнаки, лихі вороги найленішого хана! За те ж не звичайно закуті: в трійчасті кайдани, утрос дозорщиків з ними, в дозорщика довші утрос бичі... Пеначе на глум та на посміх, орлів України приставили камінь лупати та строїти мури темниці—на себе-ж. Не год і не два вже міняли кати їм роботу, все тяжчу, все важчу падали—та держаться живі орли—козаки, жива ще надія в козачій душі, і крізь брязкіт кайданів чується регіт і жарти, і пісня про славу України. Живі усі п'ядесят і чотирі, свий отаман не умер, живе її осавула той завдрій. Горе тому осавулі! На рідній країні ніколи йому не доводилось стати найпершим, найстаршим: От-от вже, здається, всі змовились його обрати,—аж гульк! вже найшовся хтось другий, а він остається як був, осавула та й годі! І прикро й завдро йому. І тут у неволі за батька всі мають старого Трохима, а його, Гордія, всі мають за свого лиш брата-юнака. Точить змія невсипуца Гордієво серце. Не раз і не два дів підбурював хлопців не слухати батька Трохима, що каже чекати години слушної. Старий не пускає бо хлопців тікати з неволі степом, через гори зовсім навмання; все Бога лиш молять, щоб ближче довів їх до вільного моря. Молитви й наказу старого сприяв сам Господь: в Козлові тюрма завалилась, і мури нові мурувати зогнали завязятих невольників силу, бо знались вони по муравському ділі.

Ой, нема, нема ні вітру ні хвилі—
 Ів вашої України...

Співають-ридають невольники бідні, співали-ридали, аж голос втерили, а серце мов вирватись хоче з

грудей. Минаються дні і тижні—уже не співають, мовчать козаки, лиш камінь сердито в роботі вергають на, море-ж широке, зітхаючи, дивляться скоса. Даремне отаман старий розважає, рає не кидать надії на Бога, весня дождати терпляче, мовчать козаки, лиш каміння сердито вергають. Стріснулося серце Гордія: аж ось коли він попанує, аж ось коли його послухають всі козаки.

— Брати—товариство! Не доки-ж терпіти нам клятву неволю, не доки-ж нам пасти дурненьку надію, що визволять нас земляки! Забули за нас наші кривні і доля од нас одступилась, ніхто не допоможе, аж поки самі, набравшись відваги, собі не поможем. Ну-ж, стрепеніться, орли-козаки! Невже вашу силу до краплі виссала ханська праця? Невже вашу душу юнацьку каміння тяжке задавило?!

Здрігнули невільнячки враз, насторочили вуха як коні, впивають пожадливо тую розмову, як дощик вливає в посуху земля. Даремне вмовляє старий зачекати ще трохи, хоч вибрати слухну годину,—куди пак! Не слухають діти безсилового батька: як коні, що ніздри роздули, копитами крешуть, козирять вухима,—оттак козаки проти батька старого. І скинули його, отаманом всі одностайне Гордія обрали. І сміливо він погляда навкруги, і тішиться честю тією, неначе не лом і лопату в руках він тримає, а пишні гетьманські клейноди; немов не кайдани він носить, а красні гетьманські шати. Весна розцвілася. Зачули зовуюлю невільники,—разом зібрались темненької ночі, кайдани розбили, посікли своїх вартових на шматки, розкидали геть на поталу собакам, самі ж посідали гарненько в галеру і весело кинулись в море.

Ласкаво—влесливо вітало їх море, шовковими хвилями м'яко горнулось, плескало співуче об боки га-

лери, всміхаючись ясно манило в блакитну свою далечинь. Вистро летить, розпустивши вітрила, галера, зухвало співає юнацтво, пишно отаман новий походить, один лиш старий щось сумує: трясє головою, зітхає та пильно вдивляється в обрій.

— Чого ще ти, діду, сумуєш? Чи ханської шкода неволі? Чи прикро, що тебе зсадили?—жартливо спитався Гордій.

— Ні, сипу, не шкода неволі, проклятої тричі, не жаль, що поваги позбувся, а жаль мені дуже на вас молодих, що радієте рано: у нас попереду буйне та зрадливе море, позаду—ворожа погоня, а третя біда,— що по морю дороги ніхто з вас не знає.

— Годі, старий, не твоя то печаль, сиди собі тихо, та диш: на своїй ми дорозі, погоня за нами в успі, а море як лялечка тихе.

— Гаразд, як все буде гаразд..

Гаразд усе буде: отаманським слогом ручуся!

— Дай, Боже!—зітхнув сивоусий.

А море палкіше галеру вітає, що далі усе голосніше співає, убралось хвилями ясно, вквітчалось в перлистую піну. Летить легкокрилою чайкою в морі галера, аж ось як шуліка її нагання ще більшая друга і має червоним на щоглі значком. Тоді схаменулись невірники бідні—і смерть, і неволя заглянули в душу, і думка страшна утроїла сили.

— Вітрила кріпи і пускайся на Божую волю!—гукнув той новітній отаман. Легко звилися на щоглі рухливі вітрила, галера, як птиця полинула в море, сховалась за хвили високі; ворожа погоня далеко зосталась, не стала вганяти за нею, назад повернула. Здохались першого лиха невірники бідні, так друге настигло: дорогу втерляли. Клопочеться сивий і рає дорогу по зорях держати.

Де-хто згодився і став роздивлятися, так лихо, Гордій аж спалахнув: „сам“, каже, „знаю дорогу“ і став при стерні (за першого і тут він себе уважає). А море насушило білі брови і пащеку темну розкрило, реве та клокоче, мов локло. Зринає між хвилями угла галера, скрипить вона, стогне, а вітер співа козакам панахиду. Стоїть таки-ж твердо отаман новітній, корує по морю, а сивий у голос за всіх уже молиться Богу Цілую ніч з бурунами боролась галера, а ранок рожевий на небі заграв—побачили беріг потомлені бідні плавці. А море бушує, а море клокоче лізе, неначе скажене, на гостре каміння. Вже й молються вдячні пливці, вславляючи Бога, що ось перевів їх крізь море і беріг їм показав. Озався отаман старий до Гордій, щоб дав він йому керувати між скель та підвідних каміннів.

Зухвало одмовив йому молодий отаман і все-ж коло стерна лишився.

Веселе сонце устало над морем, всіхнулося все йому любо: і небо, і хмари, і скелі, і море,—одні як заки не всіхнулись: по хвилях зелених гоїдались тріски од галери, а їх і не видно: усіх поковтало неситее море. Один лиш отаман зостався: вчепився за скелю руками і висить над морем. Прийшов він до пам'яті, випіз на камінь, поглянув на море і гріх свій великий, безкрайний, як море, тоді тільки зважив і став на себе проклинати. Благав він у Бога, як милости.—смерти і кинувся з скелі у море: скарав Бог нового люду, не дав йому скінчити муки, і море його не пожерло: пташинії крила на спині з'явилися, легенько—маленьке зробилося тіло, до темного пірря й вода не пристає, і птицею скинувсь отаман Гордій. Закляв його Бог так конати весь вік і смерти не знати, аж поки хто другий, втопаючи в морі, його не згадає, за

Його в своїй предсмертній молитві гнівного Бога не вмовить. І ось він з тієї пори літає над морем, як птиця нещастя, і люде прозвали його „буревістник“, не люблять, жахаються гостя такого. Літає безщасний над морем, де бури заграє смертельної пісні, літає та штощкам в вічі усім заглядає і жалібно квилить даремне!

Здрігнувся крізь сон буревістник, розширив потерзані крила і помчався світ за очі знову шукати кінця своїм мукам...

Суперечка.

Устало на небо веселе сонце, зирнуло, всміхнулось привітно на любих дітей молодих, що в обіймах кохання і досі дримають.

Які-ж то у сонечка діти, які то коханці щасливі?

Кохана—земля-чарівниця.

Зубчасті гори віночком блакитним вінчають її, зелені луки і сади кучеряві поясом пишним підперезали її; зпід його одежа червона важкими згортками падає вниз, а поділ весь унизан камінням рябеньким.

Коханий—то буйне море.

Зелено-блакитний жулан на йому полами шовковим тихо хвилює і блеще од проміння сонця, неначе камінням унизаний весь дорогим, а піна мереже смужками перлистими його вповдовж і поділ обкладає рясним брузументом.

Всміхнулося сонце у друге: земля пробудилася перша і вся счервоніла, ніби засоромилась, стала вона надівати темні стрічки холодків та прозорі серпанки туману. А море ще спить, не проснулось і плеще крізь сон, і горне кохану, цілує тихенько.

Всміхнулося сонце у третє, сказало: „Кохайтесь щасливі!“ Зітхнула земля, усміхнулася усмішкою щастя, засяла красою.

Між горами в темній безодні таївся, мов гадина, вітер лукавий: він на ніч туди спочивати ховався після денної роботи: усе по-над і світом лігав він, усе розглядав та підслухував, брехні носив-переносив. Ось

постеріг він, що сонце святе усміхалось комусь - то привітно і заздрітно стало йому і тут перешкодить схотілось. Виліз тихесенько він, крадеться тихо ярами, хилється по-під кущами, усе стереже-наглядає, кого святе сонце вітає. І ось вже доглядівсь. Заграло ненавистю серце; підняв він похнюплене чоло з трави, прошумів між гілками, скубонув з пересердя дуби за чуприву й понісся на крилах могутніх.

Літав, метушивсь він чимало та землю влещав, намовляв, щоб зрадила синее море.

Що-ж? так не слухала земля: як вірна дружина все так-же ласкаво спокійно на море вона поглядає, уся червоніє рум'ялицем веселим. Узлився ще гірше вітер лукавий: і виле, і свище, і сичить, мов гадюка.

Покинув він землю, до моря припав, під боки штовхає і шепче на вухо брехливії вісти, що будім кохана ізрадила милого, будім вночі не йому просягає обійми, а небові темному, зорями вшитому ряспо.

Не слухалось море, тихо крізь сон буркотало: „Та брешеш! та брешеш!“ Брехун не втихав і плів ще мудріще-хитріще. Добився свого: повірило ворогу море, проснулось, зирнуло сердито, кинулось раптом і стало кохану питати: „Чи правда тому, чи неправда?“ Нічого не каже кохана: все так же ласково обійми йому просягає, блищить—червоніє під сонцем. Вразила усмішка ся милого: кинувся він і почав дорікати коханій, що мабуть не любить його, коли вже на ломент, на слези його не вважає.

Земля все мовчить.

— Кажп-ж чи, то правда? Чи правда?—вже грізно питає розгніваний млявий. Земля все мовчить, і усмішка пропала, сутінок пробіг по виду, поблідли й розкішні шати.

— А! так се правда! Так ось як кохаеш ти вірного друга свого! Боїшся і глянуть тепер йому в вічі!...

Земля загорнулася в темний серпанок щільніше,— мовчить, а море лютує, а море реве, скаженіє, пліє перлистою піною, злими слізьми обливається, дико шпурляє на беріг пісок золотий, камінці-самоцвіти—дарунки, що мила колись дарувала. Вітер радіє: як хижий орел над сполаханим сірих гусей табуном вів літа і бавиться їх переляком.

І довго ревло-скаженіло роздрочене море; закутана в темний сутінок, довго і мовчки дивилася скривджена мила на лютого друга. Розгніване сонце сховало обличчя у синюю хмару, всім сумно було і ніяко, лиш вітер один утішався: ревів, реготався і скпмив, аж поки себе вдовольнив, — втомився, велів спочивати в безодню.

Ще біснувалося море, та нікому більше дрочить його,—тихше і тихше ставали незграбні докори, втомилось воно лютувать, лиш збентежено ялось в безладді питає: „Чи правда, чи правда?“

А мила мовчить.

Вже й сонце, прощаючись на ніч, глянуло з хмар червоно-сердитим лицем:—не вгамується море ревниве, не прощає йому і земля, не вітає його вітерцем легкокрилим.

Заснуло сердитеє сонце, розбіглися жваві хмарки, поставлені сонцем на варті, і срібно-ясний молодик засяв на спокійній блакиті. Цікано перехилився з висини, загляда на сердитих коханців і ось усміхнувся й посилав додолу срібним ласкавим промінням на землю й на море. Скинула мила своє покривало і знов засіяла красою, веміхнулася милому так, як і перше сміялась. Стрепенулося море, побачивши дивну красу, зажеврило місяшним сяйвом, заколихалися груди його

од кохання і кинулось море до ніг чарівниці-землі, припадає, цілує і просить прощення, а місяць лукаво моргає на них з-за гори, кивнув на останці, сховався за гору. Земля соромлива ще далі обійми свої простягла, дихнула на милого духом пахнучим і теплим, а милий зітхнув, затремтів і обидва в палкім поцілунку завмерли...

Скеля.

Давно колись, дуже давно на кримській високій горі стояли царські палати, зелені сади кучеряві збігали з червоної кручі над річку що в диких крутих берегах вилася і билась неначе роздрочений змії. В степу коливалася пшениця, по лугах паслись нечисленні отари, веселий народ населяв не німі кладовиська, а села веселі. А буйнее море вітало той берег щасливий зеленими хвилями,—сонце всміхалось привітно веселому краю. І всім їм: і горам, і степові, й людям—була господиною кримська цариця. Краса несказана була та цариця: струнка та висока, як той кипарис, як ранок рожевий хороша, а очі, ті чорні очі—як блискавка грізна з під чорної хмари, блищали з під брів оксамитних. Хороша й багата, і грізна була та цариця; та тільки не царством своїм, не красою пишає цариця—пишає, втішається мати синами, що кинув на втіху вдові молодій царь, їхній батько. Забула вдова своє горе, як глянула в вічі коханих малят, під щебет веселий на серці надія проснулася: чекає цариці, що зіронька щастя і слави знов засіє над нею.

Раз колись ранком погожим вийшла цариця з синками в сад погуляти. Сонечко сипало золотом щиро, пахущі квітки голівками кивали привітно, птаство в гіллі щебетало з усіх своїх сил; в холодках водомети перлистую пісню свою буркотали. Та щось не втішає, ні сонце, ні квіти царициних любих хлоп'ят; поблідли їх ніжні

личка, померили блискучіі очі. „Сини-ж мої, рідні діти мої!“ Чим ще веселить вас—кажіте? Чи вам привести жеребців дорогих? Чи пишную зброю подати? Чи хлопців однолітків ваших зібрати, щоб грались та вас розважали“?

— Мамо-царице! Не треба нам коней—вони нам набридли! Не хочемо зброї—очам докучило розкіш блискучу її оглядати! Не треба скликати однолітків-хлопців,—вони потомились.

— Що! потомились!? Хіба вони сміють?! скрикнула грізна цариця—ну, добре: я цих повелю перевіпать, а других, ще кращих набрать.

— Ні, матінко, ні дорогал, не треба і сього робити, не можна цим нас звеселити. Звели краще, мамо, зробить нам, човна поїдем гуляти—купатись у сивее море.

Звеліла цариця постройть галеру,—убрали її оксамитом, усю келимами заслали, парус шовковий на щоглиці має, і щогла, і прова, і корма—все золотом сяє.

Сунеться тихо галера по річці, не вітер жене її: слуги в пишному вбранню ведуть за червоні кодоли на тагли галеру. Не вітер, не буйний на полі схиляє важкі колоски,—то погляд цариці блискучий і грізний схиляє підданих пред нею. Довго здивовані гори лунали піснями; рябіли убранням круті береги, поки галера до моря дійшла. А на морі стояв вже червоний намет, щоб покучее кримськее сонце тіла царят не спалило, щоб вітер морський не куйовдив царського волосся, щоб гляннуть ніхто із підданих не смів на красу неказану.

Царевичі-хлопці на морі: вже горне зеленокриштальнаа хвиля гнучкий і тонький їх стан, полоще шовкове волосся, і краплі збігають як перли по ніжному тілу. А все не яснюють їх очі. Цариця задумана мовчки сидить: вигадує, чим би то ще звеселить своїх

любих.—Ось повела вона оком і зараз музики заграли і хвилю морську заглушили,—не слухають діти музики. Ось гляннула вдруге цариця, і браві дівчата пішли танцювати; ще нижче спустились головки царят. По слову цариці замовкли музики, співці невидимі співають: прегарна пісня по хвилі пливе, колихається в нею укуші; та дурно лунає та пісня, вуха хлоп'ячі минає. А-ж ось стрепенулись царята: по морю білів-манячив парусок, бистро до них наближався човник убогий, а в човні стояла і дзвінко співала дівчина; голос чудовий лунає-розлягавсь по воді, весела усмішка тремтіла на повних рожевих вустах, а очі блищали і сипали искри. Діравий убогий був човник, а їй і байдуже: співає, весела, а пооди кине слівце, або ласку слугам своїм; слуги-ж ті—риби і птиці морські; риби пливли чередою, зграями птахи летіли слідком, трави морськії звивались вінками круг човна, а човен був повен звіряток. Ніхто тії дівчини досі не бачив, ніхто зрозуміти не міг її пісні—усі дивувались мовчки, вона-ж не вважала, не кланялась гордій цариці, а сміливо просто пливла. „Хто се? хто се?“ усі запитали пошептом поміж собою. Ніхто не промовив, ніхто не сплявив. Дівчина когось до себе пальцем манить почала. Ніхто не вгадав,—тільки бідний невільник, що слухав давно, тремтючи, той голос чудовий, забув, що і руки і ноги заковані в пута важкі, що дозорщик стоїть за плечима з бичем.

— То воля, то доля! нестямно він скрикнув і кинувсь у море. Невільницькі пута хотіли і тут його вдержать, на дно заховати—дівчина ж тільки махнула рукою і весь її поїзд веселий кинувсь за втопником. Риби і птиці пірнули і винесли хлопця, взяла його дівчина в човен, взяла, пригорнула, на мертвих устах поцілунок поклала, і зараз ожив він, і пута розпалися самі собою. Махнув білий парус, і зникли вони на блакитнім просторі.

Зникла чудова мрія, а люди стояли, мовчали, а очі царят загорілись питанням новим.

— Хто се, хто се чудова?—питали.

— Хто се неввічлива? хто непокірна?—грізно спитала цариця.—Мовчали усі і не знали.

І знов повернула галера по річці угору: везла вона гнівну царицю й збентежених дивом царят.

Минулися дні і тижні, сплывали роки,—виростають царята,—вже їх не вдержить в палатах і мати: як вітер стоповий літають на конях по цілому царству та волі якоїсь шукають, та долі якоїсь питають; з'їздили Крим вони весь, всі сади, всі мечеті, всі гори, долини сходили, питали у бідних:

— „Нема, кажуть, волі“; питали в багатих:—„Нема, кажуть, долі“. Зажурились царята і все поглядають на море, а мати помітила—зараз звеліла спалити всі човни і галери, усіх рибалок залякати, щоб не сміли пускатись на море, щоб слуху і вісти нігде не було про заморську дівчину.

Раз колись буря прибила до берегу човен старий; вбачили його юнацькі орлині очі з високої башти і ночі тієї ж пронали укупі з човном.

Розлютилась, розгнівалась горда цариця, що гребуть діти і нею, і родом значним, і розкішним життям. Вийшла на скелю високу і так заклала їх, щоб до-б не були, а вернуться знов, чи живі там, чи мертві, не матимуть щастя в чужій стороні.

Плинуть часи за часами, як хвилі на морі, запекла цариця не хоче зняти заклання з дітей—жде їх, жде, щоб прийшли покорились, або щоб скарати.

— Сонце ти наше, цариця! Зглянься над нами і вухо своє прихили милостиве до голосу вірних рабів... Блиснули царицині очі. Вістець у порогу: каже, що царус якийсь то на морі: ні він не тікає, ні він не підходить, а

все проти берегу ходе, неначо дозволу питає пристати. Так поб з ним почати?

— Носилки мені! І носилки з'явилися: золотом куті, цидьковані перлами,—шестеро слуг понесло ва берег царяцю, а ззаду потягся поїзд довжений із слуг та рабів.

Цариця на скеці. Кинула оком і зараз спізнала, чого малий човник блукає. Звеліла йому добрий знак подавати. Як бистрая чайка до берегу лине той човник і вже коло берегу—вже в йому бачить цариця цітей, що схилились чолом перед нею.

— А чого то були неслух'яні? Якого гостинця з-за моря мені привезли?

— Волю, мамо, волю та силу—відвагу широку на морі знайшли і вільні юнацькії голови наші тобі на поклон принесли!

— Ха-ха-ха!—злбно зареготалась цариця. Волю та дрантя, та голови ще па придачу дурні! Знать ноля царська і одежа розкішна вам не до мислі! Не варті ви їх! Так гетьте з очей моїх!

— Мамо, о мамо!—благали сини...

— Гетьте з очей! Не з'являйтесь, поки царського гостинця мені не здобудете з моря!

Закіпіла високая хвиля під веслами, парус як птаха на шоглицю звився, і скоро сиза імгла сховала з очей малий човник.

Знов пливають дні, пливають ночі—царицин же гнів не спливає за днями, як лист за водою: така-ж прехороша, така-ж вона грізна сидить на престолі і мовчки чекає свавільних синів.

Два роки минули, і слуги летючую звістку оп'ять принесли, що парус на морі біліє, мов чайка і держе до берегу простор.

Цариці і слуги поїздом пишним прямують на берег. Нап'ято червоні намети, напитки, наїдки, утіхи

чекають коханих гостей. На самому розі царця і бачить вже матернім оком їх прехороші обличчя, їх вуса шовкові і очі блескучі.

— Мамо, мамо!—радісно кличуть вони.

— Діти мої! Які ж ви хороші, які молоді! Та де-ж ваші пишні шати, деж ваші вірні слуги? Вдягайтесь, збирайтесь, несіть подарунки заморські матері бідній, що ждала вас почі і дні. Ідіть, покажіться народу, що жде дожидає царів молодих. Жде вас і царство, і щастя, і слава.

— Мамо, не треба нам царства: ми і без його багаті, не скрасять нас пишні шати, бо щастям блискучим,— як золотом вдягнені ми і другого щастя ми не шукаєм, яке тепер маєм. Ми просим лиш щиро: прости нам свавольство і матернім серцем ти нас зрозумій, пригорни..

— Та яке ж бо то щастя?—з дивом питає царця.

— Мамо, те щасте—кохання! Кохання дівчини тієї...

— Згадала, згадала. Так се-ж оте щастя—заморське диво? Кохання коханки рабів. Так на його змінляли і царство, і матір, і рідну країну, негідні сини? Геть же, прощення не дам вам!

— Мамо!—з сльозами молили:—прости, зрозумій!

— Добре, простю вже — блиснула очима царця: простю! Привезіть лиш мені в подарунок вашу коханку, пройдисвітку ту, що синів одбиває у неьки, нехай, подивюсь я на неї, нехай я помстюся над нею!

Не слухали маму царця: хвили ярливі далеко їх мчали.

Веміхнулась царця у слід: Тепер вже напевно мої—ач помчали як хутко! Вернулась царця додому. Чекає—чекає не год, і не два, і не три, не чотири; по жовкла, померхна, поспвіла вся од старости і злости.

Аж ось послішається—скаже гонець од моря. Цар-

риця на берег, цариця значок викидає,—не ближчає парус порваний; лютує цариця на слугів, що довго готують плота,—уже зготували, гребуться, до човна примують, і човен до берегу тихо ведуть.

Вже пристав—і потомлених двоє пливців кучерявих блідих нерухомо лежать у йому.

Нахилилась цариця."

— Давайте ж мені скоріше, хутчіше ту злодійку люту! О, де ж вона, де?

Мовчать царенята, не рвуться на берег, не просять у матері ласки, лиш жалібно дивляться в грізні очі цариці.

— О! Де ж вона? де?

— Немає!—тихо зітхнув старший син. Кохання, як квітка, сьогодні цвіте, а на завтра зів'яла—отак-же і щастя зів'яло для нас.

— Діти ви бідні, діти мої! Чого ж ви потомлені! Чого бліді! Хто мордував вас—дайте помстюся!.

— Ні мамо, ніхто тут не винний: втомилися ми, блукаючи в світі поволі без долі, зблідли та схудли, бо їжу і воду усю оддали ми на дорозі стрічним, що їшли так, як і ми—питалися долі та волі.

— Мабуть хтось рідний? таї дуже? Хто то був, дітки?

— Хто був?—глярп, невольники, мамо; з тяжкої неволі втікали.

— Годі, годі, прокляті! тричі прокляті! не діти мої ви, нема в вас ні царської крові, ні чести! Нема ж вам од мене ні ласки, ні слова, нема для вас матері, згиньте прокляті!

Високо встала цариця, звела, проклинаючи, руки, ще раз прокляла їх за волю, за добрее серце і тільки сказала—уся скам'яїла, уся обернулась в високу скеля, пишная одіж—в червону глицю, сиві коси—в бур'ян колючк.

Забачили діти, кинулись в ноги з мольбою, хотіли снізьми растопити запеклеє серце, а скеля сурова сипала каміння... сини розлилися гіркими сльозами.

— Із того часу стоїть собі гордая скеля над морем; донці її миють, вітер буйний обвіває, зриває рослину з червоного тіла. А коло ніг її синеє море то плеще, то стогне: то діти все матір і досі благають, щоб зняти закляття. Старший почне говорити,—замінітьсь бурнеє море, бушує, реве, припадає до скелі, хапається міцно і грізно, вимагає у неї слова прощення; а менший коли заговорить—лащитьсь море і плеще, блищить, мов шовкове, криштально-блакитне. Та скеля не слуха—суворо мовчить і лиш иноді кида каміння. І чекають обое: сини, коли матір змягчить своє серце, прихилиться щиро до їх, а мати—коли її діти під ноги її викинуть втоплену долю та волю.

Хвиля.

Цілісенький день залицялося сонце до хвилі морської, та не подається красуня лукава: Тільки що сонце багате золотом щиро осипле її,—зараз і зникне, пірне в глибину, винесе перлів, вквітається ними і гордо несеється, сміється, од сонця дари не приймає: „Я краші, сама, каже, маю!“ Даремне весь день закликало закохане соєчко до бережку хвилю—з піском гаряченьким погратись, об камінь старий поплескатись,—не слухалась хвиля прудка і далі тікала у море. Втомилося сонце, розсердилось, з сорому все зчервоніло, кинуло погляд сердитий в останнє на хвилю і сховалось за пишну рожеву завісу. А хвиля всміхалась весела, рум'яна в танку подружок молодих; всі вкупі до берегу йшли спочивати: віночки перлисті зняли, повбірались в одержу буденную на віч і тихо балакали йдучи.

Аж ось, щось зробилося хвилі—красуні: уся затремтіла, назад подалася, голівку схилила на плечі сестриць-подружок. „Сестрице, чого ти? чого?“ запитали вони клопотливо. І знов підвелася високо вродлива хвиля, закинула гордо голівку і глянула сміливо в вічі тому, хто так їй спокій стурбував. А він весь блідий од кохання, палко вдивлявся з високого неба у темне море. Не здержала погляду хвиля його: уся затремтіла тим світом кохання й схилила голівку свою соромливо.

— Чого ж, ти? чого?—запитали збентежені сестри; зітхнула лиш важко високими грудьми, всміхнулась

вона—догадалися менші сестри, ласкаво й радісно стали вбратити молоду до вінця.

Вдяглася в шовковій зеленій шати, перлистом вінком уквічалась, а милий усю її сріблом осипав і шлях золотий простелив їй по темному морю.

Іде вона, йде, все бистріше—хутчіше, все важче—палкішо зітхають високі її груди, і радісні сльози спадають на вїд, і очі блищать од кохання. А милий покпнув зірок—світлюк, покинув боярина—хмару, спішить—поспішає назустріч коханці, схилився над саме море і мапть її. Оступилися хвилі-дружки, і одна лиш вона піднялася, а місяць облив її снйвом, у серце їй навіть заглянув, блискучими всю поцілунками вкрив і тихо повів за собою. І хвиля співала, і хвиля зітхала од щастя, не бачила краю веселому раю. Дружки ж темноризі оддалю цікаво і несміливо йшли.

Не вечір, не два нетерпляче коханці чекали, поки те задрісне сонце засне, і веселі—щасливі мерщій поспішали на любов розмову: з-за гір'ясний місяць, а хвиля з морського глибокого дла...

Не день і не тиждень закохана хвиля гуляє, співає, од щастя осліпла, не бачить, що милий уже не такий, як колись. Пізніше й пізніше виходить на небо високий та заспаний, наче з похмілля і дивиться чудно так—криво. А хвиля нічого не знає, співає, його дождає до самої глумої ночі, вдягається пишню в грезет золотий та в білу перлистую піну.—Даремне.—Не хоче дивитися милий на пишну красу! І меркнуть грезетові шати, і піна перлиста збігає з чола, а хвиля все ходе, зітхає та погляду його шукає. І став одвертатись місяць од милої,—стане собі над горою і що він там робить, не знає покинута хвиля, хоч дивиться пильно,—гукає—даремне! І стала питати ревнивая хвиля,—чого він од неї тікає, кого за горою шукає, чого він аж схуд

і поблід і не дивиться в вічі,—так місяць всміхнеться та скосу погляне та й піде, скривившись, за гору, а ні, так загорнеться в темній хмарі. Раз колінь хвиля спіткала його (море заспуло було, і хвиля собі задрімала під камопем),—місяць тоді крадькома з-за чорної хмарі виставив срібні роги,—когось вигидає. Порвалася в гору з питанням ревливим розгнівана хвиля, а він і не глянув—цішов собі просто до скелі. Погналася хвиля за ним, а місяць над скелею став, моргнув на коханку лукаво, сказав їй: „Бувай!“ і сховався за сколю високу.

Розгнівалася хвиля ревлива: одбігла назад, розігналася і кинулась просто на скелю, розлучницю злую.

Розбилася краса водяная об камінь суворий, німий: віночок порвався, упав і розсипавсь, блискучії шати померкли, зім'ялись, слізьми залплась, заридала нещасна, і з жалем назад повернула у море! Ласкаво горнули її сестрички і рибки її розважали даремне! Сумна, все сумна похожає, то зрадника люто кляне, то поглядом його шукає. Питалася в вітра, а той, ненависний, тільки свище,—питала в зірок, а вони лиш моргають на неї, а його немає—немає. Деся зовсім подався і зник він з високого неба.

Темна похмура важкою ходою блукає по морю вагітна хвиля, прийшла до каміння, вдарилась, впала на його і б'ється, і стогне, і плаче.... Вже треті півні проспівали, вже віз покотивсь на край неба, як хвиля дочку на каміннях знайшла і „Мрія“ її нарекла.

Легенька, як піна, як місяшний промінь ясна, як хвиля прудка, жартовлива вийшла з обіймів матусі на берег плесковатий Мрія, а мати злегенька плескала горнула дитину кохану, прибоєм гоїдала та нишком навчала: „Лети, мою доню, лети над землею й водою, як вітер ти вільна, немає тобі перепону, лети і шукай того зрадника—батька ясного твого. Чаруй всіх красою,

відраду давай нещасливим, щасливих же трохи драгуй, жаргуй з ними, тільки злогенька, гляди—не знущайся. Де зрадника, доню, якого побачиш—помстися за скривджених, доню: мерщій замани до мене в обійми тяжкі, і всім їм щиро одячу за кривду, якої навчилися вони у свого різномісного місяця—пана. А його, а його пайбільше шукай, моя доню, а знайдеш—на суд закликай“. І Мрія простинася з ценькою. Тихо на крильцях туманих угору звилася і скрізь понеслася над світом. Того причарує і тугу розважить, а другого сном наликає страшним і бавиться мрія жартлива. Літала, літала по світу і чує: зірки гомонять, що скоро вже вернеться в темну небесну країну місяць ясний. Згадала дочка про скривджену матір, і вчулося їй, як стогне безщасна, прикута до дна. Зібрала всю злість, закуталась Мрії у темний, холодний туман і летить вже на зустріч батькові злому, що в хмарі довго чогось забарявся, чепуриться. Зорі аж нижуть очима повітря, моргають, тремтять—коханця свого дожидають, а вітер замовк—дождпає приказу, коли одхилити завісу. Стоїть дожидається Мрія. І ось розділилась завіса хмарна—молодий та блискучий, ласкавий та радісний він показався... Вклонились зірки, дрібніші сховались, як слуги пред паном, а більші остались, вітають і любу розмову ведуть. Глянув направо, уліво по небові місяць, як добрий хазиїн („який же він зрадник? який він лукавий, що мати казала?“ думає Мрія), зирнув він униз, де Мрія у сивий туман угорнулась, зирнув, усміхнувся ласкаво дочці своїй любій: веселкою сивий туман засіяв, заблищав наче срібний—і злоба у Мрії пропала, забула вона свою неньку: без руху в нестямі, дивилась—дивилась на милого батька і всі, хто любив її досі, усі задивилися з нею укупі на місяць...

І місяць почав наближатись до доньки; гнав роз-

ганяв тумани, розсовував хмари йому буйний вітер покірний—його челядинець, а зорі йшли чередою за ним. Тремтіла од радощів Мрія: „Не можу, не можу я вірити веньці! Люблю свого милого батька“, шептала. А вітер управивсь на небі, спустився, пішов спочивати в долину та йдучи проз море, штовхнув по-під боки дрімаючу хвилю. Кинулась хвиля, завилала, заплакала рівно сльозами гіркими. І вітер злякавшись, помчався од моря та над землею летючи вишком доїс і до Мрії плач її рідної пеньки.—Зникла, сльозою—росою впала на землю віжняя Мрія, і місяць здивовано скрізь оглядався, де ділось дитя його мпле. А мати даремне лютує і плаче й благає, щоб швидче вернулась дочка, щоб помститись дала їй у волю. А Мрія блукає весь день по печерях, по ветрах, по лісу густому, в руїнах забутих, або між каміння над морем сховає задумане личко своє, і чекає лиш ночі. Вечір настане—знов піднімається Мрія угору і хоче у батька спитати, на віщо він матір ізрадив; та тільки що гляне з докором на тую красу—здивиться мовчки, уся заніміє, не вчує, як ніч та прокине, а ранок настане,—сльозою—росою розсиплеться Мрія, згадавши про матір, що дурно чекає її, в нетерплячці плеще об'беріг, то плаче, то стогне, то лащитья—кличе її, грізно кляне—прокинає...

Тополі

Високі, стрункі, мов стрілки, здіймаються в чисте небо чотири тополі зелені: балакають з вітром, вітаються з сонцем, без вітру ж шепочуться поміж собою, а темної, тихої ночі співуче море гукає до їх приязненько. •

Мурований ...ний колодязь між ними, що має глибоке коріння, загадано завше мовчить та блещить таємниче...

І рано і вечір татарські дівчата спішать-поспішають до пишних тополь: мають по вітрові білі серпанки, пишпо по плечах розсипались коси-дрібušки, привітно дзвенить голосок, а очі блищать і іскріють, а очі говорять без мови. Чого-ж се дівчата так люблять тополі? Чому, поминувши і биструю річку, і другі усі криниці спішать, щебетухи, що—вечера й ранку і довго води набірають, додому не йдуть? Спитайся—нічого не скажуть, лиш глянуть здивовано в вічі тобі і знов озирнуться привітно до тих же тополь.

Чого се о півдні дітвора не там, не на сонечку теплім, не там в холодку під горою, а тут тільки грається любо? Спитай—нерозумні не скажуть.

Чого се старий, покариючений старістю, дід цілісенький день під тополями мовчки сидить, або іноді щось там белькоче та тихо кива головою? Спитайся—і мудрий всміхнеться, покаже рукою кругом на все Воже створіння, а очі померклі з ласкою тихо спляються все-ж на тополях. Немає одмови, нема од лю-

дей. А тополі шумлять та гойдаються, листочком грають, неначе все жалібно просять, щоб вислухав одповідь їх, їх мову німу зрозумів-би і скріз розказав-би по світі. Ось сонце сідає: з червоного неба приймає його в обіймах широке хвилястєє море, і сонце останній свій погляд ласкаво спивило на тих гостроверхих тополях. І вітер, прощаючись з ними, ще раз на добра ніч промчавсь по верхів'ях,—безладно хитнулось гілля, зашуміло сердито, а він вже повісєл, пустуючи, далі. Погасла зірниця, стемніла блакить, все задрімало, лиш поночі тихо журняво лепечуть тополі, та море гукає до їх—обидва жаліють, що берег крутий не пуска їх зійтись побалакати щиро.

Аж ось з-за гори випливає місяць ясний та приємний—усе усміхнулось, усе просіяло і темна Алма, мов гадюка, блиснула на луці між верб, і сивий полинь на горі заблищав, наче срібло. В прозорім повітрі тополі мов тії черниці стоять, темноризі, та тихо шепочуть. Усе насторожилось слухати дивні казки, що розкажуть сумні тополі.

Раз перший кивнули тополі, і тиха дрімота весь мир обняла, і море, вкладаючись спати, тихесенько плеще об беріг. Удруге хитнулись тополі і все, що бувало чи нині, чи вчора—забулося, зникло усе, і місяць біленькою хмаркою вид свій блискучий прикрив.

Хитнулись утретє — її картини минулих часів попливли пред очима. Ворушаться темні гробки, каміння устало, постройлось в город, а трави та всохлий бур'ян піднялись аж до неба, садами ввесь степ облягли, Алма зашуміла, луги затопила, сягає до скель і леліє, мов срібная риба лускою.

Дихнув вітерець і ожив стародавній той город, завешталпсь люди, верблюди ревуть, гомосить руниста отара, співають дівчата, по воду йдучи, на конях скріз

хлопці гарцюють і сонце — не місяць на небі вже сяє, і весь Божий мир святкує веселе літо, співає і шле аж до моря Алму бистрохвильну — Кому розказати про таке щастя своє, привітати бурхливе море.

Дихнув вітерель ще удруге.

З за гір піднялася і сунеться хмара. Не хмара то суне, не грім гуркотить, то ворог із військом іде — од жалю червоні гори аж стогнуть.

Сполох скрізь панує: отари розбилися, скотина безладно реве, а люди ще гірші од звіра, гапляються хижко за людьми, і люди біжать од людей з плачем та прокльоном. На самім базарі палає кривава січа, і падають люди, мов жито під гострим серпом, і кров'ю базар червоніє, і галас страшений лунає аж в горах..

Замовкло, все тихо, все спить — хто на віки, а хто на часину, до поки той ворог, що кров'ю упився, не стане тверезий, щоб знову губити.

В великім будинку лиш досі не сплять: старшина військова бенкетує; там гомін, там регіт, музика гремить і ллеться вино, і ллються там нищечком сльози у бранців і бранок вродливих.

А там за стіною слуги ворожі готують, вбірають кімнату: весь діл килими дорогі застелили, зверх їх полягли подушки все шовкові, гаптовані золотом, футра м'які, оксамитні, едwabні халати. Солодко — смачно поспнуть там побідники п'яні після важкої роботи!

В темній хатинці замкнута четверо гарних дівчат. Не плачуть дівчата, бо вибігли сльози усі, не говорять, бо голос од горя однявся, — мов камінь той, білі, німі! сидять та мовчки здригаються, як часом хто пройде проз двері.

От менша й питає: „Чого вони нас не вбивають? Жаліють, чи може забули? Чи може їм соромно стало, що й так наробили скрізь лиха“?

— Ох сестро, маленька еси, нерозумна хоч рівна на зріст ізо мною!—сказала їй старша сестра:—не сором тим клятим, не шкода дівчат молодих, не забули вони нас безщасних. Не зб'ють вони всіх нас одразу: ні, кожному смерть лиш одна на віку, а нам безталанним судилось по двоє. Всі люди, вміраючи, просять, благають, щоб що хоч годину пожити, а ми будем плакати благати, щоб смерти дали нам равніше, а нам не дадуть! Жінки, дівчата, діди й парубки, що померли сьогодні, всі знають, якими на той світ прибудуть, а ми—не жінки, не дівчата...

Сестриці, подружки? тікаймо! Я бачу щілинку в горіщі—тікаймо мерцій із невої! Тікаймо до вільного моря!

Схопились, дівчата, засяли, заграли їх очі, і тихо і ловко, як гірські кози, із горниці вилізли миттю на кришу. Побачив їх місць—сховався за темною хмару, і сад укривав їх гіллям, як бігли вони через його.

І море уже недалеко назустріч їм дихає свіжо і плеще помалу, цестливо колише на хвилях малого човна.

— Сестриці, сестриці—догоня!

— Нічого, сестричко: тут близько колодязь!

— А на що, сестрице? питається менша...

Добігли дівчата. Обіймемось, сестри! прощайте, лебідки!—сказала найстарша:—колодязю—брате, сховай нас од сорому, любий!..

Догоня вже близько, догоня добігла, шукає—нікого немає, лиш сад шепотить таємниче, а темний колодязь мовчить, не розкаже. А море чекало—чекало, розсердилось, хвилями встало, розбило і човник об камінь, а любих гостей не діждало...

Минула бурхлива година, і віки важкою ходою пройшли над тим місцем, де город стояв стародавній:

стіни розсипались, всохли сади, Алма, повновода колись-то, ледве дзюрчить по каміннях. Виябли всі до душі колишні мешканці і їх вороги; почорнілі гробки простяглись по степу, а глибокий колодязь все так-же мовчав і все так-же в його глибині ключ невидимий дзюрчав.

Настала і друга година. Забуте місце знову ожило, построїлись слободи вбогі, татарські дівчата порослу стежку уц'ять протоптали, по воду йдучи. І не втерпів глибокий колодязь: схотілось йому розказати гостям своїм любим про давню билицю; і тільки колодязь німий се подумав—чотири тоненькі тополі вирости й стали круг його, шумлять і шепочуть, вітають і сонечко в небі, і море далеке і любих гостей, гостей молодих, розкааують дивню билицю, і слухає мовчки глибокий колодязь, а море то плаче, то б'ється, лютує, що берег крутий не пускає його пригорнутись до любих журливих тополь.

Морське серце¹⁾.

Раз в морі купалося двоє братів. От старший ску-
пався,—на берег пливе, а менший все далі та далі.
І хвиля морська закохалась в відважного брата:—взяла,
обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове під-
водне царство.

А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на
рідного брата, щоб швидче йшов рятувати.

А старший боїться плисти: „Глибина“—дума, „зги-
ну ще й я з ним укупі“!

— Ой братіку милий! ой братіку любий, рятуй!—З
сльозами ще раз вирнув хлопець, од жаху волосся рвучи.

— Нехай тебе Бог поритусь!—несміливо старший ска-
зав, а сам не насмів і зирнути, як брат потонає,—гре-
беться до берегу хутко, на камінь вилазить. Розсерди-
лась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла
його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська периця на дно,
і сльози його повернулися в чистіі перли, а кучері—
в нишні коралі; а старшого брата риби й раки ущент
рознесли, лиш серця ніхто не схотів і торкнути: таке
було гидке оте полохливеє серце!

І досі є в морі те серце: несміливо, крадучись,
плава, слизьке та холодне, жалке, начо та кропива, во-
рушиться мляво та труситься, тині од себе не має—
прозоре. А море гидує тим серцем: на беріг його вики-
дає, а там воно гине без сліду.

---

¹⁾ Медуза, Асасерџао.

Дві птиці.

Довгий робочий день літній уже дотліває. Усе потімилось, чекає—бажає спочинку, і сонце само поспішає до моря скупатись у хвилях холодних. Весь мир йому шле „на добра-віч“ і з усміхом тихим чека ясповорої ночі. Ся ж мовчазлива відрадниця цілого світу сіє вико росу по темних долинах і гори поману вдягає в сутінок, сходить по горах на небо і в небі засвічує зорі-небесні лимпади. В той тихий праведний час, зітхнувши легенько ще раз вітерцем, земля заспає, і море вітає її блиском співучим. І в тихий той праведний час з рогом диким та з стогоном тихим вразливим із темних печерь вилітають дві птиці, носяться скрізь по над мором, по слободах темних, по горах і в темних галях, цїнісеньку нічку літають, ображують покій святий. Ті птиці—не птиці: то грішні дулі,—скарав їх Господь за гріхи, щоб не сміли на сонечко праведне глянуть, вночі щоб не відали сна і спочинку. І сумно на серці стає, неначе морозом за плечі халає, як слухаєш їхню розмову пташину.

Перша квилить, літаючи! „Сплю!“ Друга дико регоче. Чого ж та не хвалиться сном, не спить серед ночі, чом та невесола, що дико регоче?

У давню давнину, в зеленій долині і там по-над морем бурхливим слободи рясно стояли (од їх нині і сліду немає); в тих слободах люди жили (вже й привиди їхні забулось). Люди як люди: у будень робили

а в свято гуляли, щей бучно гуляли, дарма, що і ворог, не дуже далеко прлчавшись, хнжо на їх зазправ. Настало Ідної хорошої днини великее свято: токи й садки спорожнялись, замовкли, по улицях люди товчуться, у храмові натови народу, дим кучерявий пахнючий хвилює, падають жертви криваві під гострим ножем, і хлопці вродливі співають. Дівчата, мов квіти на грядці, сяють убранням святковим; як вітер квітки захитає, шепчеться листя зелене; як хлопці споглянуть на красних, шепчуться ті веселенько. Одни лиш мовчать, не співає, молитись не сміє, бо знає, що Бог не послуха молитви його; стоїть він похнюпивсь, дівчатїї чари минають, не вабляють його. Скінчилась одправа на ігрищах повно народу. Хороше спокійнєе море ще краще, як хвилями встане; хороші вродливі дівчата ще кращі, коли заспівають, сплетуться в веселий танок. Немає-ж ряснішої квітки над тую червону троянду, немає найкращої дівки над тую березу, що онде в танку подружок молодих має прозорим серпанком, звивається наче метелик, — так серце юнацьке рішило, і очі слух'яні сплянулись на любці.

Під явором снім стоїть верухомий, нічого не бачить, нічого не чує, що робиться округ його,—він здалеку одну її бачить, одну її тільки і чує. А вірний товариш давно вже вмовляє його піти погуляти: а луків тугих постріляти, на конях баских поганятись, в борінні поміряти силу,—нічого не чує закоханий хлопець. Ось в холодочку зібралися сиві діди і мляються дітьми своїми і тиху розмову ведуть проміж себе. „А що, люди добрі, чи й нині в таке превеликее свято нам ставити чати? Чи може наш Бог милосердний для свята свого початує за нас і нас охоронять од злих ворогів? Гріх бо в таке превеликее свято у вільних людей, наче в рабів, однімати спочинок і праведний сон“. Довго

гули, наче-б ті голуби, сиві розумні діди, а врешті оттак присудили: не ставити варті сьогодні, на чати не спати на гори, а тільки де знак височенний над морем стоїть, оглядаючи море і землю,—хай там один лиш сьогодні чатус і гасло вогнем подає, як на морі чи в горах бува що прикмітить.

Дівчата й хлопці покинули грища й танки, купчаться всі коло темного дуба. Там сивий музика увився за віщі струни. Прокинулись струни, зітхнули і змовкли, і все заніміло. Старий чарівник усміхнувся, замислився (трохи і вдарив обіруч; і гучно поринули хвилі співучи. Музика ридає, музика регоче, музика із Серця самого виймає думки поемні і носить в повітрі, а друге серце пожадливо ловить ті згуки, душі таємницю. І мовчки зглядалися очі і мовчки спускались додолу, а мислі уже розпитались, уже розмовляли без слова.

І хлопець, що досі сумний був,—тепер аж искріє од щастя, а дівчина жвава, що сміливо досі дивилась,—тепер счервоїла і вкрила своє засоромлене личко серпанком і тихо промовила: „Вийду“.

Спускалося сонце над морем, і знову під явір гіллястий зібралися сиві діди обірати вартівника на ніч: „Хай Бог сам присудить, кого становити“. Зібралися хлопці: лице у лице, плече у плече, дуже відважні та гарні. По приказу діда всі стали рядком, разом лучки натягли, разом спустили: знялись-заспівали перисті і стріли. Вач—кого сам Бог вибірає,—стрілка у того найдалій зпаде. Пішли оглядати, чия лягла далі—то всі полягали рядком, одна залетіла геть-геть далечонько. Усі звеличали стрільця. Лиш він, той стрілець, не раде: дурно темної ночі його виглядатиме дівчина люба, що вчерне сьогодні призналась. Діди розділили й останніх: кому наглядати в долині, кому виряжатись

на зміну; ще раз помолилися Богу, благословили вибранця і всі розійшлися спокійно. Один між всіма неспокійний знайшовся: давно він чекав сього сьгята, щоб сповнити давні заміри, що потай од всіх він кохав у нечистому серці. Влучний стрілець сподівався, що верх його буде, але не по його зробилося: стрілка, слухняная досі, іградила ниньки, доля спріяла товаришу його, і ось він, сердитий і темний, ходе та думає давнюю думу.

Літ із двадцятко тому проминуло—на березі моря в розбитому судні рибалка знайшов невеличкого хлопця, за рідну дитину узяв, назвав його „Найдою“, широглядів-гоцував, навчав говорити по своєму; тільки недовго нажився, а Найда остався в громадських руках. Не дурно мовляли старі: два роти в сироти: одним ротом їсть, другим і бреше і лає. І правда, не вийшло пуття з сиротини: не знав хлопець рідної неньки та батька, щоб правди, добра його вчили, хати як чужі навчили хитроцям тільки та злости. І змалку росло воно хитре, пропозливе, гостре на речі, і ласки нікто не забачив в искривих смішливих очах. Не раз і не два вже сі очі займались недобрим вогнем, як часом хто з хлопців, хазайських синів, його у чому переборє, і тільки втішався він хижо, коли хто переборотий милости просить у його. Та з хлопцями добре змагатись, а що ти подієш дідам, що „Найдою“ його прозвали і инче як „Найда“ не хочуть і звати, і честь йому завше, як найді. Роками складалась росна йому злоба у серці, неначе гадюка в дуплі, та тільки не знала,—з якого б то боку дошкулить своїм ворогам. Злість має гострі вуха і очі, зараз впізнала, де можна знайти підмогу: ворог давпіншій, що досі не мав собі певної сили, щоб просто напасти, почав хитрувати: послав шигуна роздивитись по людях, хтоб то знайшовся охочий продати свій край. Неначе голодна собака блукав поміж людом

шпигун, аж покя на „Найду“ наскочив. Заграли носиті очі у Найди, і хлопець невдячний згодився продати тих самих, що стали за батька, за матір; слушного часу дожидався, щоб гасно подати. Ось вже і день той настав, так другому варта досталась.

І просить все Найда та й просить сумного кохавця, щоб взяв і його віч з собою, що вдвох безпечніше, а сам аж палає, що давпюю помсту він сповнить сьогодні, що пашна здобич в руках його буде.

Тепла та тиха хмарна спустилася нічка на землю, покрила і гори, і море кримом оксамитним. Між морем і небом на розі високім сидять вартові: один невеселий, смутний, другий такий балакучий, — укупі чатують. Один крадькома поглядає в долину, де світло мигоче у вікнах, де дівчина люба не спить ще, а другий чогось неспокійно вдивляється в море.

— Ой, — каже один вартівник: — ти журишся, брате, я знаю, що тая красуня даремне сю ніч виглядає тебе, і справді, що шкода! іди-ж, кажу, брате, до ної, а я початую за тебе: на мене ніхто не чекає, мене ніхто не кохає.

Зірвався на ноги сумний вартовий, а далі став та й роздумавсь: „Ні, каже, брате! Спасибі за ласку, за ширее серце! Але не прийму я послуги твоеї: повинен стоять я, коли всі святкують—така моя доля! А за що-ж тебе я покину оттут одного? І то вже спасибі тобі, що з усіх друзиків ти один не покинув, прийшов розважити мене!

Даремне змовляв його Найда: „Ні, каже, тут я зостанусь“.

„Ну як мені здихатись дурня сього? — Найда міркує:—Бороться з ним небезпечно, іти до коханки не хоче, сказати йому правди не можна, — ото морока!“.

— Лягай, брате, спати, а я початую за тебе, ля-

гай та спочинь—і сон тобі дивні речі розкаже про милу коханку. А я не засну: до мене ваш сон не пристає, бо я чужоземець, я Найда; ваш сон не розкаже мені про рідний мій край, незнайомий для мене. Сумний, мовчазний я буду стояти, я буду питатись у зір віковичних, де доля моя забарилась, і сон як учує гірке нарікання,—з жахом од мене втіче. Лигай-же хоч ти та приспи своє горе,—твое бо ще можна приспати, воно молоденьке, мое-ж бо старе і безсонне.

Послухавсь товариш і ліг, і нагружене тіло і душу сон добродійний в туж саму хвилю міцно обняв.

Найда ж лукавий, покинувши варту, летить-поспішає з гори: в яру дожидає осідланий кінь, креше об камінь копитом. Впав на коня і помчався горами, ярами поночі просто до моря. Ось вже край моря, креше вогонь, заблищали цікаві хвільки, що близько підбігли; високо вгору сягнуло полум'я дуже, з тріском розсіпались іскри; беріг зардівся; скелі неначе присунулись ближче, і все заходило, усе затрусилось в тремтючому сяйві. Море тихесенько плеще, під берегом хвиля палає й розбившиися дрібно в Чорне море розносить відблиск огнистий, а далі все чорно, все глухо.

Пильно вдивляється в темне море зрадник лукавий, а сам аж тремтить, як осика, і час йому, кожна хвилинка здається як вік безконечний. Найді здається, що вуха у його як стріли, а все ще нічого не чуть і не видно і серце в грудях запинилось...

— Га! — скрикнув зразу в нестямі: на чорнім морі щось заискрило неначе, щось плюскотить серед тиші.

— Годі-ж вам, годі пишатись, хазяйські сини! Годі тепер зневажати нікчемного Найду! Дурні ви: думали, я вам товариш навіки? Думали,—хлібом мене прив'язали, як пса на цецу? Ось я плюю на ту ласку, на хліб ваш

гіркий, кращу знайду собі здобич, ніж ваша огидлива ласка! Люто помщуся сьогодні за все, що терпів я. Як дровам з вогнем не дружитись, як гусям з лисцею жити, як в пазусі пестити змія, оттак вам безпечно дружитись з найдою бідним, нікчемним чужинцем! Сюди кораблі мої дружині, сюди привортайте: у наших руках вороги.

З темного моря шливе, вириває ворожее військо, на беріг виходить,—і скоро весела доля заплече, вогнем запалає.

Спить вартівник необачний безжурно: за його рунувся товариш; аж чує крізь сон: „Брате! Добре удвох чатувати!“ Шокельно регоче товариш ізрадник. Сам вже упоравсь: і знак височенний на землю звалив, і зброю з товариша звив помаленьку. Кинувся сонний, на ноги зірвався і бачить: беріг німий оживає, гуде голосами чужими, гискріє ворожим вогнем, і нічим в долину вже гасло подати. Лапне за себе—і зброї немає; гляне круг себе, а Найда пекельно регоче.

І парубка гріх пазурами за серце вхопив, все зрозумів він одразу, крикнув лиш: „Сплю“ і кинувся миттю униз, щоб принаймні умерти з своїми укуні. А з реготом диким за ним кинув ратище довге зрадник лукавий, і так замахнувся він циро що ратище довге важкее його потягло за собою, і впали обидва з високої скелі, і їхні заміри даремне пропали; не бачив сплюха в предсмертний свій час ні кривих, ні милих; а зрадник проклятий здобичи пишної теж не спожив. Птахом-сплюхою скинувся вартівник непевний, літає з тієї пори по-над світом та квилить літаючи: „Сплю“, а зрадник проклятий в тую-ж годину сичем перекинувся, ганяється скрізь за сплюхою та скіглить та дико регоче. До віку літатимуть вкупі обидва, до віку жахатися люде їх будуть, почувши вночі, а сон та дрімота ніколи заклятих не відкриють пестливо тихим відрадним крилом.

Дівчина чайка.

На Чорному морі є острів суворий німий: червоная скеля на буйнім зеленім роздоллі одна піднімається в гору червоним шпилем. Не купчаться білії хати по ній, і лист кучерявий її не вкриває, одна тільки стежка зелена збігає по ній: то течійка води весняної прорилла червону глину і вся обросла оксамитом — травою, а далі все мертво, все глухо... Та ніби не все: оттам-о, на самому розі, над морем де вічно лютує синій бурун, на самім тім розі горить по ночам якийсь вогник, удень же чайки сірєвкї в'ються, киричуть над морем. Що то за скеля і що то за вогник, і за що так люблять чайки ту суворую скелю?

Давно колись, кажуть, на острів той дикий прибув чоловік з невідомих країв. Деся доли лихая вганяла за ним по всім світі, що він не знайшов нігде інде притулку. Маленьке дитятко та вбогі вжитки виніс з човна, заліз у печеру і став собі жити. Як жип, чим жививсь він іспершу,—про те невідомо нікому. Згодом дізналися люди, яка була пира душа у того чоловіка: що—ночі вогнище велике він розкладав, щоб далеко палало—значило, щоб ті кораблі та суденця, що бігли по хвилях зелених, минали безпечно суворе каміння та банки*) лихі потаємні, коли-ж розбивалося судно, він сам на маленькому човні сміливо кидався у море нещасних пливців рятувати. І вдячнії люди охоче давали йому великі дари—і гроші, й скарбї, що вози-

---

*) Банка—мілке місце.

ли на тих кораблях; нічого не брав чужоземець, лиш трошки харчів на прожиток та дрова, та смолу, щоб ними вогнище живити. І скоро дізналися всі про діда чудного, прозвали його „морським буслом“, дізнали й про його дитину, котру, мов русалку, хвилі морські коляхали пестили, котру й каміння німе, і ревуча бури жаліли, втішали. І вироста дивно хороша дочка у старого: біла, мов піна морська, як кушір кучеряві коси вкривали їй по коліна, а очі блакитні світилися, як море у ранішній час, а зуби блищали, мов перла з під вуст коралевих. Нічого вона не боялась: ні бурі, ні грому, ні грівної хвилі, бо море було їй як рідне. І сміливо дівчина кидалась з батьком укупі, як часом траплялось когось рятувати, і тільки до кого торкнеться вона,—того не займає розлючено море.

От раз накупавшись уволлю, дівчина тихо заснула на теплім пісочку (а море тоді щось мовчало-дрімало), і спить вона й чує,—щось то шепоче; а то між каміння забралося трое: птиця-бабич торбоноса, свинка морська, та рибонька золоти пера. Рибонька й каже: „Винесу я з глибини перлів, коралів, ясних самоцвітів за те, що вона рятувала мене: лежала я бідна на бавці—хвилі сердиті закинули дуже далеко, пекло мене сонце, посмажило ябра, крутивсь надо мною мартин білоперий та хижий, і з ним моя смерть наближалась. Ся ж добра дитина взяла мене в руки, всіхнуласть привітно і тихо пустила у море,—й я знов ожила.

Я її вивчу так плавать, пірнати, водити веселих танків, таких їй чудових казок розкажу, — промовила свинка морська,—за те, що вона, моя добра, годує мене, ділиться щиро зо мною харчами, по раз би вже й здохла, як би не вона.

— А я їй — озвалась задумана птиця-бабич: я їй скажу новину, та таку, якої ніхто ще не знає. Була я

за морем далеко і чула: прибудуть сюди кораблі та галери, на тих кораблях та галерах люде чудні: завзяті, чубаті (їх звать козаками), нікого вони не бояться і мореві навіть старому дари не дарують, як інші купці мореплавці, лиш веслами часто січуть-зпсважають. І море сердито покляло свій гнів на чубатих, і доля лиха прилюдилла усіх потонити, побити і скарб їх віддати камінням та банкам, та всім нам, морським челядицям. Великої тайни ніхто ще не знає, лиш їй милосердній повинна я все розказати за те, що вона і мене зрятувала: злочинець якийсь перебив мені стрілкою крила, і я помірала на хвилях зеленых; ся ж дівчина мпла впіймала мене, замовила кров і якогось там зілля приклала та все годувала-гняділа, аж поки загоїлсь крила. За те розкажу їй сю тайну велику...

— Мовчи! зашуміли, прокинувшись, хвилі: мовчи — не твое бо то діло: не сміє ніхто дізнатись про волю великого моря, не сміє ніхто сперечатися з грізним! Клянулись хвилі до скелі-каміння, сердито бурчать поміж ними. Злякана свинка й рибка пірнули на дно, а птиця-бабця ізнялась, полетіла. Та пізно прокинулись хвилі: дівчина вчула, скочила раптом і кличе: „Вернися, птице-бабичу, вернися, усе розкажи до ладу, не треба ні перлів мені, ні коралів, ані казок чарівних, ні таночків, — краще мені розкажи до ладу, щоб я знала, звідки чубатих отих виглядати, як безталанних з біди визволити“.

А море лютує, а море реве: „Мовчи, не питайся, дурненька дитино! Корись, не змагайся ти з морем, тяжко бо море карає!“

А дівчина дума: „Байдуже! Ревіть собі, хвилі зелені, чорнійте од злости, казіться! А я не оддам на поталу людеї [тих відважних, я вирву із пельки у хижого моря своїх безталанних братів! Лиш батькові й

слова не писну, бо він вже старенький, незмога йому вже боротись, а буде велика негода, я бачу“.

І день догорів, і сонце пірнуло у море. Настала великая тиша. Лиш в темряві чути, як дід бубонить та збирається варту ночну одбувати. Дочка попрощалася з батьком, лягла у печері. А тільки старий заходився з вогнищем, вона зараз в човник стрибнула, усе зготувала, назброїлась—бурі чекає.

Що море спокійне, а там щось далеко гуде: то спільничка моря—хмара грозова йде, і моргає страшними очима і темними крилами віє на дрібні зорі, і гаснуть ті зорі од жаху. Ось вітер її посланець налетів, засвістав, хоче вогнище згасити. Та дід догадався, підкинув смоли,—розгорілось вогнище ще дужче. І вітер назад, засоромившись, плинув, і стало все тихо... Знову і ближче ревнула грозова хмара, і цілая зграла хижих вітрів закрутилась, завилла, штовхнула під боки сонній хвилі. Хвилі безладно метнулись до скелі,—сколя шпурнула на їх камінцями,—хижо вони проковтнули гостинці і кинулись знову до скелі. А хмара находить і грім гуркотить, і блискавка хижо моргає, і буря жене-підганяє несчасні галери: щогли ламає, вітрила дере, купає у хвилях солоних. Та борються з морем відважні гребці, не подаються чубаті! І ось надігнало їх море, ось розгойдало страпононо і кинуло просто до скелі—і сколя завилла, як хижка звірюка, побачивши ласую здобич! І око не вспіло зморгнути—вщент всі галери побиті! Дівчина страху не знає, дівчина плава, керує човном, вихоплює сміливо втопників з моря і жваво на беріг безпешний виносить. Вже їх чимало на березі стало,—ще більше їх гине у морі. А дівчина втоми не знає, дівчина й слухать не хоче, що море їй грізно гукає: „Гей, оступись, не змагайся зо мною! Здобич моя—не

оддам я даремне! Геть, оступись, необачна! Доля страшна покарає тебе,—оступись бо!“

Байдуже—дівка не слуха! Кинулась хвили страшенна, утлого човника міцно вховила, кинула геть аж за банку, розбила неначе лушпайку. Дівчина плаче; плаче вона не од болю, плаче вона не од страху, не за човном вона плаче: жаль їй великий, що нічим вже їй рятувати безщасних. „Ні! так спробую ще раз!“ Миттю одержу зорвала з себе і кинулась просто у море. Не зглянулось гнівнее море: хижо коханку свою проглянуло. Та зглянулась праведна доля: смерти собі не знайшла жалібниця відважна: чайкою сірою з моря спурхнула і з гірким плачем полетіла над морем... А дід і не знав, що дочка поробляє, та ті козаки, що вона зрятувала, сказали йому. З горя, з роспуки, дід як розводив вогнище, так в його і кинувся просто. Згибли і дід, і дочка, та згибли не зовсім: що ночі волики на скелі блукає, а сірі чайки без ліку розводились на скелі, літають над морем та плачуть-кичуть лиш тільки зачують хижую бурю, звіщають пливців-мореходців та свідчать про давню давнину, про славную дівчину чайку.

Мара.

Віки за піками минають, спливають як хвиля на морі: як хвиля—то зносить пісок в глибиню, то знову напосить на беріг,—так само і час виробляє: то зітре і сліду не кине того, що колись існувало, то знову розкриє безодню свою і викине давне минуле людям на диво.

В руїнах землею покритий, порослий увесь бур'янами, лежав Херсонес стародавній і мовчки мовчав про мпнулi колишні дні. Настав инший час. В руїнах забутих зібралися люди нові, розкопали, розкрили німу могилу, шукають, питаються правди давні дні. Білі руїни блищать соромливо проти веселого сонця; порожні цистерни суворо чорніють; розбиті боги не пишуть в розвалинних древніх храмах: у землю, в густі бур'яни ховають скалічене тіло. І город замерлий неначе зітхає, неначе аж стогне під ломом, під заступом гострим. Злякана грюком, з темних печер та провалів сумна мара вилітає і носить ся скрізь по-над містом померлим. Вдень же під сонцем ясним не посміє вона показати обличчя, — вночі-ж побачиш її і почувеш,—то хмаркою лине по небі над містом, то вогником синім блукає в каміннях, зітхає, шуршить невідимим крилом, а в хвилях співучих, під берегом, круто зависаючим в море, що-денно, що-часно ридає, зітхає, перебіра камінцями та шепче.

Місяць на небі засяє із білої піни, з туману встають якісь постаті дивні, танком перед скелею ходять,

і скеля тоді оживає: ворухиться спийй бур'я на чолі і, ввесь тремтючи, одхиляється камінь од скелі, звисає над морем; той камінь,—поглянь—вже не камінь: то дід вельми древній, у темній одежі, а лисина ясно блищить у місяшнім сяйві, сила, густа борода по коліна, в руді його молот, різець та ще циркуль, другою-ж мавить із моря до себе своїх прехороших гостей. І підходять усі по черзі: то дівчина жвава, то пишная жінка, то хлопець струпкий, то велетень гордий з обличчям царським, то дитячко маленьке; підходять до діда і жалібно молють—благають об чімсь. Дід омиває їх пильно,—і кожну ту постать скалічено тяжко: в тієї руки, у тієї ноги, голови або часом і тіла нема з половини. Побачить се дід,—застогне хрипливо і пхне її в море; вода заголосить і, в море упавши, розсиплеться вщент камінцями: то збірає докупи, то лічить, то знов розкидає, то тяжко зітхає. А тільки зоря світова засяє на сході,—старий поспішає на скелю, оглянеться сумно кругом і тільки побачить в руїнах свій город,—застогне і каменем тяжко впаде, а душа його тихо марою полине по древніх убогих руїнах.

Давно колись, дуже давно, як руїна ося прозивалася ще Херсонесом славетним, коли-ще гоїдалися густо при березі грецьки галери, а берег мов та комашня кипів—гомонів од народу, гора ж красувалась храмами, садками, хатами,—дід сей ще не блукав понад морем журливо, не хвилі морські вітали його, вітали, вславляли його хвилі народу свого і чужого. Великий мистець був Менаандр: що змалку ласкаві боги наділили його хистом величним: під його руками каміння німе оживало і мармур неначе аж дихав, і мідь ворухилась, слонова кість і дерево всяке, і глина—усе воскресало у постатях дивних. Слава Менаандра далеко сягала: з'їздилися гості з далєких країв, і з Греції на-

віть старої,—офіру в храмах херсонеських ласкавим бо-
гам принести та глянуть на пишні менандрові твори.

— Щасливий Менандр молодий!—гукають повсюди.
А він впововину щасливий: не тішать грімучая слава, бо
клопіт мпстецький і клопіт громадський разом на дулу
його налягли і потьмарили промінь блискучої слави.

Розрісся, розцвів Херсонес, мешканці його діж-
дались бажаного часу. Діждали, а все-ж бо не ситі: в
грудях у кожного б'ється елпвське завидливе серце,
жада і себе ще дужче прославить, всю славу старої
Елпвди собі переняти. Юнакові кожному спиться лав-
ровий вінець тріумфальний. Спиться вінець і мордує
Менандра, муляє, наче терновий, безсонне чоло. Дев-
чинно працьме Менандр, що-день прибіляється праці,
що-день наростає й клопіт,—усе неконгентний Менандр:
„Не те! все не те!“ бубонить він сердито. Не бачить
нічого Менандр молодий: ні веселощів гучних хлоп'я-
чих, ні гарних дівчат, що, як квіти за сонцем, кохано
пильнують за ним; одне тільки й бачить, одним тільки
й диха: так ще навчитись ліпити та різати різцем, як
в світі ніхто ще не різав, і тим Херсонес свій просла-
вити в цілому світі. Зїздив Менандр всю Елпвду, кожен
камінчик в Акрополі знає, кинувсь в Єгипет довічний,
заносила його завзята думка і в східні таємні краї, і в
Рим гордовитий Вгомлений, схудлий, суворий вернув-
ся додому Менандр. Химерна думка все дровичь, спій-
мати ніяк не дається, бо ще не настав його час. Вто-
мився Менандр і подався між люде—відради шукати.
Знайшлася відрада, ще й хутко: прегарна Феано виг-
нала з серця ту в'дливу думку. Щасливо побрались
коханці; рік перший проплинув і другий; на третій зір-
нула думка забута, до серця припала й ссе його, наче
гадюка, мозок морочить і тіло в'ялить. Горе Менанд-
рові, горе! Не раз і не два одкривався коханій дружині,

бажаючи широї ради,—палка легкодуха красуня не хоче звертати уваги на дивні сні, на заміри величні, сміється з завзяття Менандра. Що день, що хвилинка—все гірше. Став уникати Менандр у роботу: замкнеться сам-на-сам, тижнями його не витягнеш звідти, Феано-ж палка рещетує: жаліється родичам, вірним сусідам, а там старшині почала докучати, щоб кару яку на Менандра поклали, що з жінкою жити не хоче. Сходився рід увесь, вмовляли сусіди, втручалися свої й не свої,—вадаремно! Упорт: й Менандр одмовляє усім: „Полиней я те утворити, до чого велики боги надали мені вік і талай і серце Еліна. Новже-ж ми на те присяглися, жить—працювати на славу свого Херсонеса, щоб слово велике зломити для жіничиних примхів?“ Вирік і змовк. Заціпило кривним, сусідам, зникли порадики з двору Менандра. Сам він відрікся від жінки і дрібних діток, замкнувся в роботні, пестить божевільну думку. Довго терпіти Феано несила: життя без кохання було їй немиле, і нашкою смертю померла красуня палка. Очумавсь Менандр од думок, прочнувся до лекучого гора, вбірає померлу дружину, до трупу її припадає: і просить і плаче, і хоче красою дружини в останнє й навик натішити очі. І ось затремтів, побілів, а очі заграли, мов зорі: то давня химера з'явилась, то загадку мудру Менандр розгадав!

— Знайшов я, знайшов!—скрикнув Менандр божевільно?—ось вона де,—таємниця живої краси: склепилися очі блискучі, аплинали розкішні барви, в мрамур холодний та білий жива краса обернулась. Стривай-же! Холодному каменю дам я фарбу, дам очі живі, дам погляд тим очам—і мрамур, і мідь оживе, і в постаті дивній і ти оживеш, моя страднице бідна, прославлюся я і навіки я край свій коханий прославлю,—навіки!

Плинуть роки за роками. Втішається багько Ме-

пандр на любих дітей—Фалоса та Зою маленьку. А в темній робітні, куди не пуска він нікого, панує величність постать богині Деметри: точнісінько жінка покійна,— Феано; за нею з куточка Ерот виглядає. Балато багато в робітні назбірано каменю різних фарбів: мармур рожевий, білий, червоний і жовтий, слопової кості в'язанки, в скриньках камінці-самопвіти і срібла і золота купи. Не скарб же ж ховає Менаандр од людей: ховає він власні заміри величні. Минуло ще кілька років. Зросли і Менандрові діти, і сам він пристарівсь: кучері чорні припали морозом, думки поорали колись прехороше обличчя,—нічого не бачить Менаандр. Бо він увесь клопоту повен: яку-б то голівку найкраще придати красі—Афродиті? З кого-б зліпить Геліоса? Де-б зразок знайти для Арся?

Клопоту повний, вийшов Менаандр невсипуций колись прогулятись в садочок пишній,—садочок розвели Зоя з Фалесом над морем кругом по горі, посухам та вітру на злість, квітками засіяли рясно, кругом обвели кам'яною стіною. Тільки над кручею стінки немає: гра—співає там вічно хвилястее Чорнее море. Часто Менаандр на тім місці сідав і у моря питався поради. Ото собі йде на знайомий шпилечок, думи його облягли і нікому його розважити, нікому дати відради. Згадав він покійну Феано: „Чого б то не жити в ладу та коханні? Чого б то кохаючи серцем не вчути того, що для мене дорожче над все?“ Згадалось минуле кохання, згадались палкі поцілунки і любая тиха розмова. І справді: в туж саму хвилину почув він палкі поцілунки і любу розмову, й солодке зітхання: в гущавині темній під пишним рожевим кущем, до цілого світу німі і глухі сиділи коханці щасливі.

— Зоечко!—скрикнув здивований батько. Сполохана дівчина здригнулась, скочила прудко і стала на рівні

ноги перед батьком: лиця палали вогнем, стан колихався, неначе тополи під вітром, а очі, що досі спускала униз соромливо,—враз підняла і глянула просто на батька— і чорні очі засяли, мов зорі.

— Жива Афродіта!—скрикнув в занані Менандр, і батьківське серце здавила, мов кліщами, думка: хто-ж то посмів одбивати у батька таку неказану красуню? Гляне, — стоїть біля Зої якийсь чужоземець: стрункий, кучерявий, блакитні очі сяють мов небо, на білім високім чолі залягла і відвага спокійна, і думка висока.

— Скажи мені: хто ти, о, хто ти, чудовий? Чи ти Геліос незрівняний? Чи людська дитина до Бога самого подібна?

— Патроклем мене нарекли, з далекого Занто я родом. Не гнівайся, батьку ласкавий: так, мабуть, боги присудили, щоб саме в той час, як галера моя приставала, дочка твоя люба до берегу вийшла, з'явилась як втілена мрія. І зглянувшись очі з очима, і серце до серця озвалось,—так мабуть боги присудили, і ось тепер бачиш, коханці щасливі отут стоїмо пред тобою,—зглянься, наш батьку ласкавий!

Радість і щастя панус в Менандра в подвіррі: Зою з Патроклем побрались щасливо, а сам він в робітні кінчає дві постаті дивні: рожевого мармуру тіло вилискує наче живе, от-от лиш не віє теплом; чорні агатові очі, як чорві зорі гискріють, темні коси спадають на білі плечі з під золотого вінця—то Афродита, богиня краси і кохання. З нею у поруч стоїть Геліос: білого мармуру тіло, юнацької повно краси; горде обличчя усе облямоване пишним волоссям із широго золота; очі сафіри блакитні. Третя постать—Арея, бога війни—темна спіжова, ще не доробляна й доси; все голови ще немає, тіло ж струнке та м'яке, скрізь напружились

жили, немов мотузками його обилели, сувора постать повна відваги та гніву.

— Де-б я побачив той вираз, якпй мені маряться в думці неясно? Сором! У нашим краю вже зовсім перерівся той образ! Мабуть таки доведеться в Спарту далеко податись.

Так розмовляє Менаандр, клопоту повний, не знає й не чує, що коїться в рідному краї. Скоїлось те, що й не раз вже бувало: вступив Херсонес у завидливе око сусідам, не раз звертали непрохані гості до його з степів черноморських. Ниньки вони налетіли, немов сарана, несподівано город кругом облягли: від кіпського топоту, скрипу возів та незграбного дякого крику над городом стоїти стоїть.

Замикано браму, на мурах утроє поставлено варту, старе й молоде виряжається хутко до бою. Бай-дуже Менаандрові: также-ж сидить, як сидів у робітні. Хиба се препинка? Хиба в Херсонесі вже війська бракує? Чи мурі його не високі? Чи варвари справді зробились розумні та дужчі за греків? Нехай-же гвалтують—він праці своєї не кино. А челядь усе надбігає, звісти приносить сумні—страшні. Ось і Фалес молодий: вбіг у робітню просто, кивувсь опукою батькові в ноги.

— Нещастя, наш батьку! Гине наш город! Сила ворожа зростає! Пусти мене, батьку, на мурі!

Збентежений батько дивився на сина, і очі його засяли величним вогнем.

— Сину, надіє, відродо мій! Хай праведні боги підкреслять у правому ділі правдицю твою! Іди-ж, поспішай, офіруй свою силу рідній країні!

Віхрем помчався Фалес, а батько стояв нерухомий, і з сяючих, гордих очей мимоволі випливали непрохані сльози. Глянув Менаандр і схопивсь за різець: „Ось коли викинчу дивную постать! Ось де втілитися

має Арей“! В городі гвалт, біганина, розпач жене непритомних мешканців, як буревій на морі бурхливі хвилі.

— Постаті дивні мої! Діти мої найдорожчі, мої олімпійці преславні! Де-б вас сховати?

Клопочеться бідний Менаандр, скликає всю челядь, звелів переносити скарб свій в почерю таємну над морем, відому для його самого. Що не скінчили челядники праці,—ринула хвиля народу у браму, на плечах несуть вони тіло Фалеса, коханого сина. Кинувся батько до його з риданням, а друга хвиля уже напірає і зносить високу браму. Глянув Менаандр і вжахнувся: люди не люди, і звірі не звірі: дикі, суворі, брудні, на-ців-голі, в шкурах звірячих; вовчі медвежі морди на тім’ї стремлять; хвости тепаються ззаду; в руках прездорові луки та дубові довбі тяжкі. Боронить подвірря Патроки, січе ворогів на капусту, а Зоя, біла мов крейда, зброю йому подає. І не витримав бравий—упав, наче дуб підгрозою, і хижка зграя в ту-ж мить поскакала у двір. Не хоче вродлива Зоя датись у руки живою: як дика коза легконога вона подалася през сад аж до моря; догоня за нею вже настагає, вона ж як метелик звилася на скелю і раптом стрибнула у вільнее море...

Орда оступила Менаандра, дивуються всі на постаті дивні. І ось якісь двоє спустили пернатіі стріли. Одскочили стріли од мarmору просто, зломилась і впади під ноги богам, а боги нерухомі стояли, спокійно пишались своєю красою. Тільки Менаандр як левиця, зненацька сполохана раптом, кидавсь, богів боронив: старий незброшений, сивий,—він страшно дивився на дяких. І страх невимовний напав їх, покидали довбі і стріли, побігли усі мов сполохані гуси, скупчились, наче ті візці, у брамі. Остався Менаандр сиротою і дякує мудрим богам, що робітню його і твори його захистили.

Минають роки за роками. Забув Херсонес про минулу лиху годину, ще дужче почав багатіть; і знов у йому як бувало, усобиці яро киплять, роздирають громадське життя Херсонесу.

І так порішили правителі мудрі: ніж битись та сварити чинити на глум та на втіху варварам хижим,— оддаймося краще під дужую руку славетного Рима. І Рим не odmовив, дяка йому! прислав своє військо, уряд встановив, потроху-помалу приборкали крила сваволі, потроху забрали усе, чим був дужий, багатий до того часу Херсонес, забрали міцними руками, сказали: „Се наше по праву“. І став Херсонес замірати: не в полі, не в чеснім бою, не в неволі ворожій, а в дружніх обіймах римлян, од їхнього догляду й ласки. Нічого не знає Менандр, зовсім божевільний він став: оплакавши любих дітей, зовсім він людедей одцурався, працює невпинно та просить богів, щоб продовжили трохи ще віку, щоб викінчить цілий Олімп, поставити його в найкращому храмі на славу і честь Херсонеса, на диво прочанам, що сходились з цілого світу.

Прочули про діда чудного і римські гульвіси, зібрались юрбою, на те не вважають, що жадеи з його земляків не посмів-би йому заважати, коли він в робітні сам-на-сам, зібрались і з галасом сунули просто в робітню і враз остовпіли: прец ними одкривси Олімп нерухомий в красі несказаній. Один лиш Менандр престарезний впадав коло постаті Зевса, зітхав, бубонів сам з собою: „Старий ти і вбогий Менандре! Розтратив нікчемно маєтки, не маєш чим славетного Зевса оздобити так як би варто було“. Мовчки вийшли один по одному римляне, побігли до пана свого, розказали про дивного діда. І другого-ж ранку прислав до Менандра вельможа багаті дари: прислав і слонової кости, і золота і срібла, щоб мав чим Зевса скінчити, як гідно. Древ-

ній мистець аж воскрес: і днює й ночує в роботі, працює немов молодий, забув за снагу і за голод, забув за літа свої древні: одле-ляш-працює, працює. І дивна, постать виходить з-під рук майстерних! Слонової кости розкішнее тіло, в руках блискавки золоті, з золота-ж куті, із срібла розкішній шати, камінням оздоблені рясно ті шати, і очі горять самоцвітом, якому ціни вже немає. Скінчив усе врешті Менандр, одійшов, подивився, одкинув струмента і впав перед постаттю ниць—і плаче й сміється.... Само в той час із поядом пишним прибув у поднір'я і римський вельможа. Лиш глянув і римлянин гордий—у ноги старому: „Старче великий! Нема тобі рівного в світі! Фідій давнинній воскрес-би, та й той уклонився-б тобі! Я, римлянин, честь і краса свого війська, друг цісаря навіть самого, і я тобі старче, вклоняюсь! Прийми се вітання, на явтраж готуйся прийняти вітання од цілого краю. А ви, челядинці моторні, ідіть, повіситіть херсонесцям велике свято: з томряви, з тісного кутка під коньнее чистее небо, пред очі народу ми винесем раю безсмертні твори Менандра. Ламайте-ж бо лаври і мірти, зривайте квітки, запітайте вінки вешчисленні, нахощі зносьте, бики круторогі та вівці рудисті зганяйте! Божії слуги—жерці хай вбіраються в пишні шати! Всі ми помолимося вкупі, подякуймо вічним богам і Менандра старого вквічасмо лавром! Та пі, не в тісному сьому Херсонесі пишати безсмертній красі: у Рим тобі, старче, дорога! Там цісарь і військо, і тьми нечисленні народу вітатимуть тебе, як підно! Найкращі римські храми прославляються творами, старче, твоїми. Сам цісарь нарече тебе своїм майстром. Од оплесків дружніх весь Рим загремить, і слава крилата по цілому світі поплине, тебе іменуючи, старче!“ Ще б може довго балакав великоричивий вельможа, так ветхий Менандр вже не витримав

далі: зомлів, захитався і впав би, як би не піддержали люди. „Діждався!... діждався!... хвала вам, безсмертні!“ Менаандр шопотів.

— Спочинь же, Менандре, а сонечко тільки устане,— поїзд я лишній по тебе пришлю.

Усі розійшлися, замовкли хвали, море лиш під кручею грає та місяць червоний виходить з-за гір; ось він підбився угору, над хмарою став і все загискрило під сяйвом його чарівним. Менандрові й доси не спиться: устав він, простує в робітню ще раз надивитись на рідні твори. І місяць слідком за Менандром прокрався у двері і промінем срібним облив олімпійську красу. „Щасливий я, боже, щасливий! Чому не діждала Феано, чому не діждалися діти кохані сієї хвилини? Досяг я свого. Прославиться рідний мій город, і може одвічні боги за ширу офіру мою будуть ласкаві, прихильні до рідного краю... Що ж я кажу? Постривай лиш Менандре! Завтра великеє свято... пишна жертва богам... лаври мені... з дозволу, по приказу римського пана? А там навпослідки візьмуть на славу великого Риму моїх найрідніших! Римові слава! А що ж Херсонесові з того? На що ж я жив, працював: на те, щоб сі чужоземці собі на користь однімали те в Херсонеса, що йому належить по праву? Щоб все одняли, а його занехаяли, і ім'я його щоб забулось, умерло для цілого світа! Не буде ж того! Не дам я на посміх свій город! Не дам їм на їхню славу зерна своєї душі!

Що-ж? З Римом боротись несила! Довго вагався старий. Місяць спускався над море і став примеркати, і море вшухнуло-здрімалось під ранок. „Любі мо! Мої рідні! Діти моєї душі! Я утворив вас,—я ж і сховаю до слухного часу: наш час не настав, або зовсім минувся. Згиньте-ж ви краще укупі зо мною, ніж маю я дати вас в руки ворожі!“

З передсвіта клопіт Менандровим слугам, виносять з робітні богів, ставлять на кручі над морем: „щоб Еос рожева не в темній робітні, а тут на роздолі богів привітала, щоб ріднее море заграло богам на добридень“. Так мовив Менандр, потомлену челядь пустивши спочити, сам між богами своїми зостався на скелі; ще раз оглянув їх нильно, ще раз укліяк перед ними, ще раз помолився і—всі їх одна по одній звалив у глибоке море, нарешті і сам туди кинувсь... Лиш хвилі заграли, хлюпнули на беріг, і змовкло усе: ніхто і не вчув і не вглядів, як ріднее море сховало од задрісних римських очей і пишну красу Херсонесу й того, хто так вірно любив свою країну.

Віки за віками минали, як хвилі на морі; знесли, потопили в безодні римлян, херсонесців і інших, і місце мешкання зрівняли землею. А все таки час як і хвиля: то втопить в безодні, то знову виносить забутую давню билицю; і слухають люде нові ту билицю, і в людському серці лунає вона живою струною. Море під скелею плаче: „немає—немає, того, що минуло, воно не воскресне в колишній красі, лиш слава його не загине, як піна на хвилях, як дрібне каміння на дні..“

На голос тих співів сумних виходить Менандр престарезний, по березі тяжко ступає, розгортає дрібне каміння, все лічить, все тунить до купи, не звівши ліку—знов шукає і стогне, і в моря питає: „скажи,—чи минула на віки жадана година? Чи ще не настала?“...

Образ великого.

Спало блакитне нерушоне море під небом блакитним ясним.

Сонце його цілувало, скомі над ним золотило, незграбні яри пром'яз скель заливало синистим серпанком.

Велетень-море тільки край берегу дихало тихо-претихо.

Враз на крайнебі з'явилася хмарка: така невеличка, мізерна, немов би клубок або жмут нематої білої вовни.

Злякано вітер пурхнув по землі й поверх моря, звістку кругом даючи про незалежний шквал.

З жахом метнулось гілля, трава полохливо припала до долу, вихрі закружляли, побігли пляхом.

Море ж все сить собі: тихо-сумирно зігхають широкії груди.

Вітер, побачивши дивний той спокій, ліг і собі спочивати. Визрі лехкодухі геть розлетілись, не знать — де й поділись.

Сторожко трави чуби підіймають, ущулле гілля коливається сонно, одна лиш осика, пройнята страшним предчуттям, тремтить од верха до коріння.

Тиша на березі, тиша й на морі.

А сонце, збентежене сонце, зблякло зовсім на виду і сполохано дивиться, як на крайнебі шириться-дметься зловісна хмара, крила брудні розгорта, намірлиться світ весь зажорти.

Зблідла й земля з переляку: фарби принадні али-

няли, суворо најжились скелі, яри, начо змії, до моря повауть.

Море ж і доси байдуже з просоння тихо белькоче лиш в дрібній жорстві.

Хижая хмара росте і чорніє, ось висилає на море коняницю бистру свою: кинулись раптом неспидимі коні, шклисту поверхню плямлять шпрокі копита.

Та й ті не збудили сплячого бігом своїм.

Пробігли. За ними летять сурмачі: завпили, заскількили, в бас загули.

Сполоханий гоїя повниль дерева.

Свищать, гудуть та голосять сяєсті та щогли, розпачливо бьються об Іх паруси, лопотять, прискорюючи ходу; прова,¹⁾ як мєч, розсікає зеленую хвилю, білі бугри позад корми²⁾ киплять.

Усе, що живе, поспіша заховатись, притулку шукає в безладді; і птиця, і звір, і сполохана риба. Над морем чайки лиш киплячуть, на березі-ж тільки живота рибальська з жахом та лементом дивиться в море.

Море зневажене: мішиться, морщиться, ірізно чорніє, хоча перухоме і доси.

Чим-дужч роздулася напасниці хмара, роззявила хижую пащу і сонце зовсім проковтаула.

Поморк, мов закурений димом, весь світ навкруги.

Не витримав всетень гнівний.

Вдовж берегу смуга руда клекотить, коси та банки³⁾ заціпились рясно, в каміннях прокпнувся бурун голосний, плигає на скелі скажено.

Одна глибока ще глуха та спокійна.

¹⁾ Прова—віс, перед човна або судна.

²⁾ Корма—зад судна, човпа.

³⁾ Банка—міль, неглибоке місце під подою, коса—банка що вже виступила поверх води.

Впала на море лютая хмара, шквалом черкнула докола лиш оком сгнеш.

Не стерпіло море наруги: адулося горами, як звір, заревло, побіліло, і, дяко, нестримне та дуже—кинулось в бійку смертельну.

Лукава, на-збитки збудивши можуть, не вдержалась в чесному бої: як раптом налінула бог-знає звідки, так раптом і зникла у безвість.

А море лютує! а море клекоче! не дурно ж збудила, не дурно розгнівали вільне!

Увільнене сонце знов еле велично, і шле золоті тихомірні привіти на землю й на море.

Земля усміхається, радо приймає ту ласку і вся рум'яніє в західному сьйві.

А море сердите гордує тим даром: і золото дробить-шпурляє, і чорного коліру ще не змінило, хоч видимо зморене в бої: помалу спадають перлисті гребні, сичить розтаючая піна і стеле мережки по хвилях, бурун вже не скаче на скелі, лиш б'ється об їх. Влягається смуга руда прибережна, а коси та банки уже й задрімали.

Одна глибина не вгаває: важко відсапують втомлені груди, грізні прокльони ще й досі ідуть.

Сонечко сіло. Туман закурився. Ніч присипляє всі рухи земні.

Його лиш приспати не може: рухливе та гнівне когось догани-поспішає та дихає важко.

Ось місяць, вже срібний та круглий, вирнув з-за скелі і став серед неба і килим парчовий розкинув по хвилях.

Усе не вгаває розлючене море: чорними смугами мертвого зибу рве та гойдає сріблястий пляшок.

Розтала вже піна, розгладилась зморшки на темнім обличчю морському, а там в глибині все колотиться гнівнее серце, хвилюють натруджені груди.

Усіх вкописала відрадниця-нічка, усе заніміло, заснуло...

У-ранці, умите росою, з-за гір осміхнулося сонце і зайчикі ливаві кругом застрибали по хвилях, засяяв злотистий пісок, на піску заюрнули морські кузки, мошка над водою повисла, вискакує риба з води. Все сяє, сміється, раює...

А море і соном не втишило гніву, і доси його не за́уло: шклиста поверхня вгинається довгими смугами мертвого зйбу, та свідчить, що завше глибоке нешвидко на гнів піддається, нешвидко й забуде образу.

Струмок.

Жвавий струмок дзюркотів по каміннях, шився по-під осокою, гучно гремів у яснім водоспаді. Жалівсь прибережним билівкам, що доля лиха присудила йому плазувати без шляху по брудних плитких калюжках та всихати на сонці.

Заздро було поглядати згори на тихий спокійний ставок, що мов дзеркало срібно-синясто, розкинувся у пишній зеленій долині.

Заздрів струмочок глибокому річищу, повній, як око, воді, оксамитно-зеленим його берегам, піскуватому чистому дну.

І, заздрячи, люто струмок воркотів і пролизував глинясті кручі, стрибає по камінні, зносить траву прибережну та скарживсь, що всі заступають дорогу.

Доля гірка нещаслива! Коли то вже я доберуся до пишних долин? Коли то вже позбавлюся клопоту—праці з камінням отим осоружним, з намулом та сміттям, що воду мою лиш псує?

Коли запанію, криштально ясний, та блакить усю одіб'ю, не ламаючи жадної хмарки? Тоді вже я буду щасливий, бо буду спокійний, бо буду багатий— „могутній!“

Набрався струмок з-пересердя відваги, ще раз обкрутнувся круг скелі і разом непався у млин.

Загув, зашумів на тіснях потоках, зіп'явся, заклубочивсь мов білая грива, метнувся на колосі вгору, і, там перегнувшись, посинав бризками в опуст.

Кадів-лютував під опустом, рив з-пересердя гли-
бокую прірву, струсував цілим млином, а далі втомив-
ся й побіг помаленьку між густих кущів верболозу.

Долина уже недалечко. Вже видно, як сонцю на-
зустріч із ної встає, звивається в білі сувої смуток-
туман і розносить важке отрутнес дихання долини.

Пітніє од віддиху того каміння, плачуть од смуг-
ку надрічнії верби, посивіла густо нуга, осока і жовк-
не на дереві листя.

Струмок не вважа на зловрогі прикмети, спішить
— поспішає до любого ставу і даяіко співає свої дяюр-
котливі привіти.

Добіг! укотився в бажаний ставок, збудив його
сонну поверхню, розбігся кругами по ній, пошився на
дно, сколотив бакаї, розігнав кушірі, оббіг круг всіх
берегів, змовк, занімів незабаром.

Струмок заспокоївсь: не чути сердитих скаргів та
прокльонів, не чути і жадної розмови з квітками, уже
не искріє, як церше лукою весельчаства хвиля, не грає
рясним самоцвітом, як там десь було в водоспаді, не
відає праці тяжкої, жадних перепон та пекучої згаги.

Щасливий! Чи й справді щасливий?

Чого-ж се щасливий той вид заснітило весь цвіл-
лю? Чого він поріс кушірами? Чого бо повітря так ди-
хає смертю?...

Усякому своє.

Високо в горах, в скелях крижаних він уродився,
струмок говіркий.

Сміливо рився в брилах синястих криги одвічної,
повних задуми.

Весело бризкав, кроплячи камінь, з-поміж каміння
хвилям назустріч враз народжались гірські квітки.

Жалібно плакав перед щовбами, просячи волі, шляху
здобував.

Бився шалено, рився завзято під неприступні лихі
вороги.

Грізно зато-ж після сього шуміли хвилі ярливі,
зміцнені снігом, зносячи быстро всі перепони, що обі-
смілились стати пред ним.

Дивний красою, в гніві нестримний, порухом гор-
дим кидався з кручі і розсипавсь водоспадом рясним.

В смак наснівавшись; натішившись грою, в куче-
рях піни він спочивав і, заспокоєний, тихо котився,
вільний, та дужий, радісно-жвавий, певний в собі.

Біг, не спинаючись, радий дізнатись, чи не лежить
де крижина зелена, чи не дримає в лоті де сніг.

В'удливо будить, захоплює швидко й, набравшись
сили, далі біжить.

Стріне, що озеро тихо дримає в римці зеленій ря-
них берегів, киється, виш'є, захопить з собою й котить-
ся далі, шукає нових.

Рине назустріч чи в бік утікає инший струмочок
— підхопить його: марне змагання! шепче... говорить..
гримає грізно: „разом ходім!“

„Зіллемося вкупу, зміцнимо хвилі, всі одностаїне поринемо ми і понесемо до вічного моря силу могутну і славу свою!“

Геть-же з дороги камінь, болото, греблі, коріння, замети, купці! З нами, хто хоче дужим зробитись! З нами, хто хоче слави здобути; хто-ж бо не з нами, той супроти нас!“

Так він гукав, і в могутню хвилю бігли покірно маленькі струмки.

Рвалися греблі, ставочки збігали, рудки всихали, зростали яри.

Весело, голосно хвилі греміли, славлячи всюди з'єднання снагу.

Давінко луна, догоджаючи силі, славу розносила скрізь на бігу.

Потай, тихенько у петрих глибоких рилась, сліплюючи, крапля води.

Помацки землю свердливла, довбала, нишком лічила підземні скарби, тими скарбами впивалась жадобно, їхньою силою всі пройнялась.

Сита і повна, до другої краплі поночі тислася крапля піма, разом обнявшись, тихо під землю глибше вривались вони.

Повні скарбу, сумирні, таємні, краплі докупи злилися в струмки.

Кожен струмочок ніс свою хвилю мав свою фарбу і силу свою.

Стали на раду сумирні струмочки, задзеркотили між себе оттак:

„злити до купи сіль і залізо, вапну і сірку,— що буде з того? хто розбереться у тій мішанині, де чия хвиля і сила чия?“

„Хто скористається силою тою, хто їм подякує

щиро тоді? Хто оцінює їх працю невинну? світу розкаже підземні байки?”

І розділились струмочки дрібненькі, кожен річище окреме довбе. Скоро сітками струмків різнобарвних рясно укрилось підгірря кругом.

Тихо дзюркочуть цілющі течійки, вітер повсюди розносить їх спів.

Тиснуться квіти до хвиль животворчих, звір ними гоїть свої виразки, люде недужні простують нестримно, сум і хвороби до їх несучи.

Вітер, надихавшись духом цілющим, лине в краї, де царницею смерть, і пролітаючи там по-над смутком, сіє надію, відразу ростить.

Води цілющі не ломлять каміння, лиш одягають у фарбу свою, ні водоспадом з гори не плигають, ні чортриєм в порогах не б'ють.

Вийдуть з землі—до землі припадають, сили новії знов з неї беруть.

Слава їх тиха, не бучна, не пишна, вабить до себе, страждання звіма та, освіживши надломлену силу, в хвилях не топить, у вир не спиха.

Пишно котилась ріка за грядою.

Тихо котились цілющі струмки.

Жвавий вітрець і луна язиката їй розказали про дивних сусід.

Збурилась річка, адулась пухирями, б'ється і грюка в камінну гряду, лащить хитро і з вітром летючим шле до сусідів вабливий привіт.

„З нами, хто дужим зробитись бажає!

З нами, хто слави жадає зажить!

З нами, хто хоче пожити на волі,

Долі зазнати, кайдани зломить!“

Тихо дзюркочуть сумирні струмочки.

—Слави бучної не прагнемо ми!

Ми не в кайданах, по вільній лиш волі

Ми зманювали країну свою!

В мандри податися—кинути край свій—хто-ж тут без нас стерегтиме його? Хто напувати, цілити тут буде, хто одживлятиме пустку смажну?*

Хитро під берег ріка підбиває, влєсливо шепче: „струмочки святі! Силу велику, цілющюю силу нащо од світу ховаєте ви?“

„Нащо їй в новідомій пустолі тратите марно у самий той час, як по всім світі безліч недужних прагне даремне поради собі?“

„Нумо в дорогу! Я всіх вас гостливо в лоні широкім старанно зберу, і по всім світі прокотимось вільно, цілючи рани, гамуючи біль“.

„Скоро ж доранем до вічного моря—море в обійми нас щиро прийме, сила цілюща во дрібним струмочком—морем безкраім весь світ обійме!“

Крапли по краплі продовбус скелю, день поза-день розсіпається камінь. Впала града, і ярливі хвилі заповняли долину струмків.

Вишла силу цілющу і пишно рине до моря велика ріка.

Що-ж бо до неї не тиснуться квіти? Чом же од неї недужний не йде весело жваво, діставши відради? Чом-же про чуда луна не гука?

Чом-же і море, прийнявши в обійми хвилі мутні красуні-ріки, в їх не побачило, в їх не відчуло сили цілющої дивних струмків?

Гучно співає могутне про волю, гнів і кохання і довгу борню, тільки про зраду рідній країні вічнеє море не знає пісень.

Там же датеко прорита долина сохне, німуючи в скелях німих.

Певний притулок.

Долину повивав туман А на горі—пирли над хмарами в блакяті блищав величний древній храм.

Гроза рясла, здрігалися шпилі, луною обзивалися печері, жахливо сипалось каміння, а на верху гори спокійно та нерушно пшався храм, недосяжний храм, недосяжний для тих турбот.

Лили дощі, котилися лавини, гучали дикі гуррікани, річки й ледовинки долину заливали,—і все живе з долини поспішало крутими стежками на гору до безтурботного притулку.

Весь клопіт, лихо, небезпека, смертельний навіть жах,—усе воно помалу лишалося вниз, губилося за кожним кроком, бо тут вгорі все так же-ж твердо та привітно стояв відомий захист стародавній.

Німі мурн обзивалися луною на вигуки, хвалебні гімни та щиросердні молитви. Висока баня над склепінням еднала всіх і надпхала настрої таємничий.

Порожній дотя і безгучний враз оживав од рухів храм: по білих стінах, по стовпах блискучих мармурових снувалися відблиски й тіні, пахучий дим з кадила хвилював під саме склепіння, і бачили тоді побожні люди святих явлень та янголів крилатий рій.

Миналася лиха година. Зіходив в долину люди, спочивши од переполоху знов брались до щоденних справ, а серце, повнее чуттям побожним, підносило їх зори мимоволі туди, де сявав дивний храм. Сумирно серце колотилось, спокійно груди віддихали, бо там стояв на чатах вічно їх невсипучий вартовий.

Вміраючі ймовірно посипали останній віддих свій туди-ж, в блакитну височінь, де сяяв світ і спокій.

Минали дні, пливли роки, поважно йшли сторіччя... На тихую долину напали вороги.

Не вперше нападами, та боронилася долина, як могла, і руки, здійснені угору, і очі звернені туди-ж, враз набиралися сили. Тепер було по те.

Не численність, не сила, не янад той ралтовий, страшна була якась новітня, невідома міць.

Збентежені, обняті острахом, в безладді люди поспішають туди, де вабить зір незломна охоропа.

Ось близько. Досягають. І радісно й надійно затремтіли у грудях змучені серця. В надхмарній вишні, що вічно холодом обнята, їх думам тепло вже стає.

Ось досягли.

Заколювалися по древніх мурах тіні, скрипкить знайомим скриготом іржавий ключ у брамі.

Ось повійнув холодний пах кадила...

Свята брама одчинилась і—повинні венчі й привіту одкрив просторі обійми дивний храм.

Натруджені, налякані, припали люди сирамою душею до давнього джерела молитов.

А вітер і луна доносять зпоза боріння гук і тупот коней і згуки сурм ворожих.

Бентежать ті посланці побожний настрій і, як вогонь в кадилі вітер роздимає, оттак воли розпанюють у серці розпуку й надію, гнів і віру і надають жаль смиренним молитвам.

„Рятуй! Спаси!“ Навколішки ували і щирими слізьми окроплюють холодний мармур.

— „А що як не спасе? не вчує?“ Мов гадове пліпіння проповз чийсь шепіт дотикливий.

„Хто се сказав? Хто вирік оттаке?“ питалися ляжливо богомольці мов очерет під подихом вітрів.

— Модіться, люди! Дужче сльози лайте! Поклоні байте без ліку!

— Умолимо, вблагаємо...

А як не вмолисте?

Хто? хто сказав? Хто сой блюзнір безглуздий? мов роздратовані чмелі гудуть жорці.

— „Приймай покуту, грішний люде! Сповідайтесь! Кадіть кацилами! свічки паліть офіри! Не жалуйте дарів, щоб зглянувся...“

— Паврид!

„Як попускаєте? Хапайте блюзніра! Ловіть, держіть!“

— Що? се не той? Дарма: держіть його!

„Он-он! се знов не той? Нічого: придержте і сього: чому не помагав шукати?“

— А сой чого мовчить нерушно? се спільник отому?

„Ось-ось-де він! ага, попавси, брате! Ні, знов не той!“

— Ловіть! хапайте! Кари блюзнірові!

Не молитовний настрій мирний, не сповідь, не хвала, а підозріння, жах, ганебне польовання в храмі йде.

„О зглянься! зглянься! зглянься!— за звиканням кадиля повторює осьь натовп.

„Не згляньтесь! Бо й глянути там нічим!“—зухвало голос розітнувся. Блюзнірством злякані, пімують кволі люди.

У ревну лють гнів жречий переходить.

По храмові клекоче наче вир: лунають мішма сповідь і прокльони. Ті б'ють поклони, сі—людей, і кров на вітарі і на помості кров...

За галасом не чуть, як ближиться і ворог.

Пов'язано, половлено чимало. Молитись буде спокійніш. А очі всіх, розжевлені од бою і од ляку, а жагучою надією ви'ялися у завісу пишну, що скривала свитивню таємну. Од дихання палкого, од гомону і руху

заколивалася блакитна злotosяйна завіса. Заграли—загискрили вдовш і вширш по ній мінливі визерунки.

— Ось він! дивіться люди! Сам показав своє обличчя!

— „Ха-ха-ха-ха! То-ж людьми роблена тканина!“ перекольно пролунало знов.

— Бері! лови! в'яжи!

Зв'язали знову багатьох, а невловимий голос луна то тут то там.

Хвилюється гаптована завіса таємничо, леліє безліч привидів по ній і кожна прагнуча душа сповнилась предлуттям.

— О, дай нам, появи нам чудо!

— „Чудес нема!“ гукнуло од порогу.

Всі голови на голос повернулися: і знов нема, а навкруги новітнє сталось: зо стів святі злиняли, вгорі у бані мріє безвість, а кадпл та івтарів не янголи злітають, а дим чадний та попіл...

Заголосив народ.

— Жерці, явіть його! нам страшно! одхиліть завісу, явіть його! І в запалі тремтучими руками вхопили недоторкану завісу і на двоє святую розірвали...

За нею—не було нічого.

Лиш голая стіна...

Одна стіна, без вікон, без дверей, без образів й кварб, сліпа, нерушна, безодмовна...

Жах запечатав людські очі і уста, скував рухи і тіло, уп'явся в серце пазурами.

Знадвору-ж чується вже зблизьку іржання коней, сурми гук і гомін військ ворожих.

— Рятуй, стіно святая нерушима!

„О ти, що за стіною! Великий, вічний, всемогутній,—спаси, спаси, помилуй нас!

— „О гляньте-ж ви, сліпці мізерні, кого ви молите!“ знов гнівний голос розітнувся.

І вже його не довлить: не до того! Іде борня між людьми та не така.

Ті лавою обстали боронити останню святощ, а другі здобули знаряддя, несли ломи тяжкі. Через хвилину почуваная справа в свитому місці закипіла:

Озброєні, суворі люди довбали й рушили стіну.

— Но руште! грім уб'є! з небес вогонь впаде!—кричать жерці. Жінота плаче, умліває, тремтять і мужні доси люди. Ні грім, ні полум'я і доси не спадає.

Маленька дірочка в стіні росте-чорніє що-хвилини.

І враз—як грім торохнула підбита чверть стіни і покотилась з гори, і гори довгою луною вітають з'явище страшне.

Розвіявсь нил. Цікавости і жаху повний посунув люд, щоб ближче роздивитись.

У виломі стіни, що висіла край кручі, чорвіла лиш безодня. Обваляне каміння котилось-гуркотало, туман і порох застеляли глибочінь.

— Отсе і все?!—

Роспуки повні, кинулись де-кілька чоловіків з кручі. Оголосимася безодня смертельним стогацом, їх трупи проглинула і—змовкло все.

Шарпнувся люд назад. Тікає, як хто втрапить: на лихо, бій, в неволю, хоч і смерть—аби не бачити жалючої безодні...

А другі похапцем вже вилом закладають.

Замурували, мажуть, завісу запинають, настановили вівтарів.

Знов кадить ладаном жерці, офіри палять, гуртують люд обіцянками щастя, гріхи людям прощають завчасу.

Усе іде, як і колись.

Та ба, не все!

— Та доки-ж нам сидіти-дожидати, що ворог вти-

снеться в останній захист і забере голіруч всіх, неначе рибу з ятіра рибалка?

— „Ходім шукати иншої путі й иншої поради!“—

Й вийшов гурт малий, наблизився до кручі, вдивляється в таємну глибочінь.

Туман пливе, клубочиться по ній, то купчиться у темну хмару, то рідне то ясніє й вабить зір мінливим покривом незнаних таємниць.

— Страшний се шлях!—сказав один.

— „Страшний се шлях!“—адрігнувши повторили люди.

— Єдиний поки шлях!—озвався другий.

— „А чи заблисне світ там провідний? Як-би заблис хоч зіркою, хоч гискрою малою, я б кинувсь не вагаючись назустріч! Ніщо не дороге, не миле! Аби той світ заблис!

— Аби заблис! без світла-ж як рушать!—несміливо озвався де-хто.

— „Ні!“—мовив инчий, готуючись іти: „ні: тихо—обережно, чіпляючись нащодамки за скелі, обламуючи нігті, потерзаний, скривавлений, я всеж-таки полізу шукати доброї путі, того шукати світла. Мій путь важкий усіється кривавими слідами, і як загину я—по тих слідах хоч може другі знайдуть його, знайдуть спасенний шлях!

Не може бути того, щоб на кривавий подвиг не глянула нова зоря, не винела і сонце за собою. Прещайте!“—

Несміливо стоять округ збентежені люди, вдивляються допитливо в безодню.

Туман клубочиться по ній... то темніє-густіє... то рідне то ясніє... щось миготить? а що?—болотяне блудило чи зоря? Чи просто очі натруджені горять?

Хто знає! хто вгадає!

Дивний ткач.

Ткач він був чудовий: з прадіда ще, з діда в їх тісній долині всі кохались в ткацтві, і старі й підлітки.

Тільки-ж вироб гарний, праця невсипуща все були недужі виробить таку дивну тканину, щоб покрила край свій од біди та злиднів, випрясти таку міцну мотузку, щоб зо дна неволі витягти свій нарід.

І задумавсь тяжко ткачик молоденький та й пішов шукати по світах усюди доброї поради, певної науки. Ходячи по світу, клопотом прибитий, а проте-ж і сльозом віри оповитий, він надібав діда, сивого-старого, що аж мохом вкрився, у дугу зігнувся.

Не вмирав дідусь той, хоч і нудив світом, бо судила доля, що умре тоді лиш, коли край щитний він побачить вільним, дужим та щасливим.

Дід лиш оком сканув, навіть не питався, а сказав ткачеві, наче в око встрілив:—ти шукаєш дива не абиякого! Знайдеш, сину, спосіб—неба ти досягнеш, а не знайдеш, стратцш—сам загинеш марно, що й обдуршиши інших і не слава вкриє голову юнацьку.

Вік свій плазувати та землі держатись, не твоя то доля, не талан твій, сину: хто розкрив обійми людві цілому, тої на власне щастя квалитись не сміє—пам'ятай се, синку!

А тобі в полєгкість, в щирю допомогу дам я дивні чаря, дивні принади: ось тобі клубочок, певний поводитарь, ось тоненька гілка з раю-деревни.

За клубочком слідом по світах ти підеш, знадібок

знайдеш сам дия тонкої пряжі, гілочкою сам-же випри-
деш ту пряжу, оснуеш основу, витчеш дивний килим.

Хто на килим стане—лихо все забуде, щастя опа-
нує, жити вічно буде.

Пряжа-ж та повинна бути незвичайна: не льняна,
вовняна, навіть не шовкова, а тонка-легенька, наче па-
вутинка, а міцна-пружиста, як дроти сталеві, а бло-
суча-біла, як сніги на горах, а незмінна-цїра як те
щире золото, коштовна над'всякі перли-самоцїнти. Вит-
чеш дивний килим,—ще бо не по всьому: килим заверши-
ти спільника ще треба.

Високо на горах на хибкому троні дивна чарівниця
часу дожидає, в загадку словята, мрією окрита, про твоє
завдання зроду не чувала, лиш в мінливих мріях образ
твій вбачала.

Сплять закриті очі і уста німіють, згорнені нерушно
творчі рученята, приросла до трону, що не може й встати.

Той її лиш збудить, перед ким, як сонце, жгтьове
завдання ясно променіє, той надасть їй силу, виведе із
млости, хто її, таємну, щиро покохає.

Не цілуй лиш, сину, доти чарівниці, поки не сту-
пила на твій килим дивний, поки не звязала в торочки
основу, поки не скінчила напис гаптувати, то надати
має силу чудодійну.

Оттоді вже килим візьме повну силу: хто його тор-
кнеться—збудеться недолі, зникнуть злидні, туга і стра-
хи, і болі, і куди майне лиш дивная тканина, там на-
стане тиша, добрая година: мов душа єдина, люд там в
гурт збереться і по всій країні щастя розіллється.

Так сказав старенький та й не знає, де дівся, в
серці молодому запалив огнище.

Ширяться-палає серденько думками, а думки трі-
почуть вільними крилами і несуть по світі майстра мо-
лодого до людей, до праці, до завдання свого.

Провідний клубочок котиться невпинно, очі молодії зорять за клубочком, руки невсипуші все перебірають, знадібку для пряжі доброго шукають.

Ці, по досить ніжні ниточки шовкові! не такі дружисті дротика сталеві, не такі, як треба, перли-самоцвіти!

— Що-ж тобі ще треба?—дивувались люди.

Зажурився майстер, тяжко зажурився: мандрував він довго і кіпця не бачив, а мета далеко—навіть ще й не мріє...

То надія — віра, то одчай—зневірря в серці чергу держать, душу роздирають.

І несила стало мовчки все терпіти: вперть душа сновилася, закинула світом, через край побігли голосні ридання, туга простяглася довгими нитками, шумом зашуміли скарги та зітхання. Мов разки намиста, перлів-діамантів, занскріла пісня дивними словами. І летючи вгору пісня щиросердна тоншала та тихла, наче павутинка...

Тихо коливалась нитка невидима...

— Стій ти, пряже дивна!—крикнув ткач зенацька, ту мінливу нитку, зручно ухопивши, начепив на гілку, закрутив, пустив лиш—і пішло стрибати жваве веретенце.

І довідався майстер, що не шовк, не вовна, не кришталь та злото, а отся лиш пряжа піде на тканину.

І нішов по світу він творити диво: тільки випрядалась нитка попередня—підіймав угору дивне веретенце і йому назустріч із халуп, з будинків, із тюрми, із храму, з сел, з лісів, з-над моря—плинули нові, випрядались зручно у коштовну пряжу.

А клубок котився, тихо розвивався, поки докотився до гори крутої.

А в горах високо, на хябкому троні, дивная красуня вже в тумані мріла.

Кручі та безодні, та слизьке каміння, і грозу й морози, все подужав майстер.

Ослував основу на самотних горах і заклав поткання пельогосвітне.

Тягеться пишний килим, вплива з варстату, а нитки поткання знов пазустріч плинуть та лягають влучно під рукою майстра.

За нитками слідом очі всього мпру задивились вгору повнії надії.

А вгорі на трові, мов лілея біла, у дрімоті панна голову схилила. Чорні, наче північ, кучорі шовкові облягають личко біло-мармурове, спущені додолу очі не моргають, лиш чуття часами заворушить віі, у бровах шовкових скупчилися думи, а уста рожеві мовчки розмовляють.

І не втернів майстер:

— Загадко царівно, пробудись, прочнися! Усміхнись привітно, стяха обізвися!

Легідно торкнуся білими руками, дай кінець роботі, заверши сей вироб! Визволь край питимий з лиха вікового! занеси до раю хвалебника твого!

Іздрігнулись віі, оченьки розкрились, брови розійшлися, щочки рум'яніють, на устах рожевих усміх розцвітає.

І упав в нестямі майстер перед нею, і не дав їй ручки білої трудити.

— Сам,—сказав,—докончу! все зроблю за тебе! Лиш ступи на килим та й полинем в небо!

Звивсь чудовий килим, вчувши міцні чари, і поніс коханців геть з землі за хмари.

Незлічені очі, повнії надії, стежили даремне Іхяього вертаня...

Килим колявався, килим хвилювався, в забутті коханці вже не помічали, що тонке поткання, незавите в

кінцях, знай—согоє вітер, що міцна основа плутає й чіпляє зорі по дорозі.

І забули гадку, що пора почати напис чудодійний шпро гаптувати.

Глянули круг себе: ні ниток, ні голки, й жадного начиння—як рятунку дати?

— Байдуже!—сказала:—не журись, коханий! Ми з тобою, серце, й без того щасливі!

Палко пригорнула, солодко цілує... і забув коханець, все забув на світі!..

Охнув грім сердитий, розколовши небо, блискавка огнем враз мечем махнула.

Спопеліла, зникла, расплилася димом молодая пара і не знає де ділась.

Розсотався килим, падає шматками, ніжним павутинням носиться по світу, грає, мов веселка, міниться, зникає.

А внизу даремно темний люд чекає, чи поверне з раю майстер молоденький? чи знесе одраду в темні провали? чи підійме вгору тих, хто дав для його коштовне поткання, пряжу з свого серця?..

С н и щ е.

„Буває сон, буває й сниться! Сон—то
пусте, розвіється од сонця, а сниться—річ
тяжка, то віще щось“.

З мудрости старосвітських людей.

Сон мені дивний приснився: крила у мене зросли—
дужі, широкіі крила.

В небо високе збиралась летіти, силу свою попи-
тати, вільної волі зазнати, з розуму й волі вінець утво-
рити—найкращого людського щастя вінець.

Та в тую-ж хвилину, коли переповнилось вщерть
мое серце могутним отим предчуттям,—враа щось стра-
шне, невідомо на його злигло, придавило, неначе моро-
зом скувало.

Летіти! летіти! тікати мерщій од важкої мари! у
мене-ж бо крила, могутніі, бистріі крила!

Сялкуюся їх розгорнути... розпростую... стріпую...
міцно махаю—із крил підіймається густою хмарою міль...

Даремне махаю я крилами: пірря летять, обголя-
ються, падають крила, міль же беззвучно тріпоче—трі-
поче своїми крильцями, мигтить мені в очі глузливо.

Я скрикнути хочу--страшенно, розпачливо, гріано,
щоб криком весь світ розбудити і тую мару залякати,—
з горла мого не виходить і жадного звука.

Я в розпачі горло своє роздираю, я бачити хочу,
де голос мій дівся—і там, замість струн голосних, на-
мацую щось невідоме: біле, м'яке та глухе, наче вовна.

Закладую руки у виразку глибше, щоб разом і серце достати та—враз прокидаюсь.

Так! Богові дяка, то був тільки сон! Той сон навісний росте, наче піна... а що-ж на душі оттак важко?

Померкла за вікнами місяшна ніч, кругом росилилися і стеля, і стіни, знай оме життя провалилось кудись, з німого страшного провалля дихає холодом мертвим питання: для чого жилось?...

Силкуюся знову заснути, мару ту страшну задурити... ні, годі! дарма! До повної пам'яті тільки дохожу, і бачу, що дійсність ще важча од сону і навіть не знаєш, чи матимеш змогу подякувати в тую хвилину, коли неминучая смерть тебе збудить од снища земного життя.

Плавні горять.

Смеркло. Вітер утомився цілоденною борчею, і немігся, заблудився серед вулиць, і в безладді тихо крутить нил і сміття і, плазуючи, питає: що-ж робити? де тут вихід? Вщух мороз, одлига диле і важка юга зависла у потомленім повітрі.

Темно. Сумно. Таємничо ніч спустилася над город, придушила в хмарах місяць, погасила дрібні зорі, приглушила рухи й звуки,—мов мерця сукном жалобним, чорним покривом укрила задрімавший тихий город.

Сподівуючись на місяць, ошадні городяне ліхтарів не засвічають, лиш разками золотими сяють вулиці крамничі, а останні безпорадно потопають у мороці. Рух денний, їзда і гомін, все одишло мов хвиля і гуде оттам далеко, де ще вікна сяють світлом,—тут же в густому мороці лиш витти собаки чути, лиш ходу самотню часом, та нявчанні пожадливе невгаваючих котів. День пісовно проморгавши, город твердо засинає, а нараплива думка серед темряви і тиші у безсовні морить душу, сушить мозок непокоєм. Трємтяча душа гукає: де-ж ти правдо? де ти сило? де ти, світло світове? і кругом усе так темно, безодмовно, безпорадно... Що-ж бо се? Гробовий покрив щось знепацька підвімає і яскравим грізним оком в чорну тишу зазирнуло, і од погляду страшного розірвалася жалоба, і сполохані хмари мов рожевая завіса звдусіль заколивались. Розгоряється вірняця, розливається, як повінь, і в кривавім

хвилюванні вже півнеба обіймає; устають снопи искр-
сті и тремтять пасма червоні.

Раптом блиснули в мороді вікна сонні будинків,
пробудились на хвилину та одразу і загасли, тільки
відбляском тремтючим ледві-ледві променіють.. і за
шибами не чути ні тривоги, ні співчуття: то-ж не хатне
власне лихо, не сусідсько безгонов'я, то горять далекі
плавні по той бік Дніпра старого, що заснув, закутий
в кригу,--хай горять! нехай палають! хай збавляють
хоч потроху ту тісноту світову, опорожняючи місце
для нових, що мають жити!".

І на грізную картину вже уваги не звертає город
сонний і байдужий.

А збентеженую душу образ лютої стихії вабить,
тягне невідступно: вуха ловлять кожен вигук, кожен
шелест, подих вітру, очі ловлять кожную іскру, кожен
рух в червоних хмарах, а уява владно пише—вимальовує
картину: там покірнее сконання беззахистної рослини,
там безладня біганина, крики роспачі, змагання переля-
каних звіряток, вітру скіглиннв зловроге, тріскот, гугот,
хижлий регіт невтриманої стихії. Вкусі все: надії, рос-
пач, хіть життя і смерть видима, і тріумфа, і зневага—
все злилося там до купи і в цалкому пориванні келих
вщерть пореповниє. Смерть п'яніє з того трупку і, тор-
каючись об келих, необорного життя, „віват!“ дяко ре-
петує і схиляється в дрімоті. А життя на п'яний вигук
тихим словом одмовляє: „да воскресне!“ Все-ж-то там,
на тому боці!..

А на сьому?—смуток, тиша, вохкий морок, неод-
мовленим питанням у безладді крутить вітер пил та
сміття шляхове.. Відбляск заграви одбився, запалив
нужденну душу і, як вихор од пожежі, мчить її в той
край далекий—де життя росколихалось, наче хвилі окіяну:
серце проситься туди, серце лине в небезпеку, до страхів,

до саможертви, до величної звитяги. Геть од сонного *мороку*, од огидлого безділля! Ген туди, де лиються ріки— ріки праведної крові, де горить душа в надіях, де летять побідні гискри, а згоряюча неправда димом стелеться додолу,— де ціна життя дешева, а ціна свободи й правди піднеслася як ніколи, піднеслася над усе! де очі саможертви шлях широкій устеляють до вселюдського йсного щастя, волі і братерства!

Але все те там далеко! Тут же темно скрізь і глухо і в огидлому мороці чуеш, як якісь істоти скрізь плазують обережно, чітко держучись одного скарбу— власного життя, а за другі скарби їм байдуже! і не марять! Та коли й гадати їм, заклопотаним в шуканні стежки певної в *тдмряві*, де-б найкраще, вигідніше зберегти свій скарб шкляний! Вгору ніколи їм глянуть од поважної роботи і на закиди, на поклик як ся ніч вони глухі!..

В небі заграва згасає, город твердо, тяжко спить, заблудившись, у безладді, квилить вітер тиху скаргу, очі пилом засипає, а важкий морок стає ще темніший, ще густіший..

Гармонія.

Весна. Дніпро розлився, поняв низькою плавню і буйно розганяє свої брудні хвилі: то в глинясту грядку сердито плеще, то знизує пісок на косах, то репетує на заборах. Часами виривають з-під брудних хвиль старі кунці комишу, зелені верби силкуються ще випростать зелене гілля з-під ваплаву. І там і тут пливають дошки, солома, сіно та сірі клапті піни—усі признаки пійми. І гвівно й владно і весело гремлять бурхливі хвилі білогриві.

А небо-ж-то таке глибоке—чисте, мов кришталь, хмарки легенькі білі, немов пушики лебедині розкидані геть-геть, а сонце сяє—вигріває увесь той божий світ.

Ось на крутій гряді стоїть верба зелена-кучерява уся обсіпана геначе жовтим пухом—колишеться од вітру й кадить на всі боки солодким духом, *хазийтливий* бджоли поважно так гудуть, впадають коло неї. Пташки несамовито і радісно щебечуть. При корені верби зелена травка підняла собою старе гниле листя і *ряхтить* проти ясного сонця.

Кругом життя і праця й клопіт, і борня і радість і кохання.

А чула весняна луна літає по-над берегами, і прислухається до всього і влад підспівує всьому. А ось на розі, що гостро врізався в Дніпрові хвилі, счинилася луна, немов чогось чекає, ще мало їй, непопен мабуть концерт той весняний. І ось діждалась.

Вігерець дихнув—і жовта комишина, надломлена на самій середині, так жалібно, так сумно заспівала.

І чулая луна аж прилягла до неї і лащитья до давінкого стебла, вислухуе журливу сповідь. Забуте все: і гомін хвиль і щебетання веселих птах і тихий шелест пахнючих верб і клопотливе гудіння бджіл—усе, усе покритоь тым стогоном вразливим, до серця самого доходить ревний плач.

Там чуеш згадку про весну, яка життя колись дала, там чується журба за бувшою красою зелених пагінців із пишним листом, там ридання: то стебло надломляне по самій середині, а далі чуеш— один лиш довгий-довгий сумний вразливий стогін.

Паслухалась луна, знялась на легких крилах і понесла повсюди ту жалібную пісню. Замокв жартливий вітер, причаїлась верба зелена, ущухли голосні пташки і хвилі мовчки лижуть підніжжя глинястого рога. І стало ніяко усім і смутно, й сором за власну радість і життя.

А сонце, весняне живуще сонце,—зирнуло з неба своїм всесильним оком і разом розігнало смертєнний смуток, а бідную надломляну тростину позолотило щирим золотом. Стоїть вона, пишає мимоволі, неначе знов родилась до щастя, до життя. Дихнув вітрець і верби зашуміли, защебетали знов пташки і хвилі знов загомоніли—усе зароховало і заглушило тихий плач.

Лиш чулая луна *впала* ласкавою рукою той одинокий плач у радісно-живуцу пісню весняну, знялась на легких крилах і понесла її, вславляючи гармонію довічну.

Ш п а к и.

Чудовий та пишний вирій!

А серце шпачине усе мимоволі тягне на північ. Обридли сі калами, струнки кипариси, рясні апельсини, цитрини, обридло пекуче сонце та жовті піски, піраміди шпичасті, обрид навіть Нил добродійний, тай синє безкрає розкішнее море...

За морем далеким, за Чорним, в вохкій прохолоді синіють ліси та гайочки, балки простяглися смужками по рівних зелених степах, рябіють картаті, смугасті ниви, і села втопають у пишних садках.

Обридли сі кактуси, мертві страшидла, сі вічно-зелені пальми!

Чорнобилі та м'ята, барвінок та рута, калина, верба над водою, вишневий садок над ставочком, солом'яні стріхи та чорна пухкая рілля—все сниться щоночі шпачкові... А сонце ще дужче пече! А з рідної півночі вітер поганий зовсім перестав подихати.—Не видержить серце пташине! Зібрався гурток і полинув, зачувши прикмети весни в Україні коханий.

Линуть, спішать-поспішають!

Уже недалечко, вже море позаду... степи розляглися,—зелені вруна шовкові... сніг де-не-де лиш біліє, водія шемріє-говорить і будить оспалую землю...

Скінчилася путь.

Подорожні розбились на зграї і кожна до рідних осель полетіла.

Посіли на гіллях, ще голих, шпаки і веселе вітання весні молодій залунало повсюди.

Люди радіють, травиця зелена сміється до сонця, а рива, набравшись духу, вся враз розцвілася, ліщина її доганяє, в котиках срібних рясніє верба, бузина і собі наливає свої кострубаті бруньки.

Голосить—радіє пташача громада!

Лиш круки їздюбаті та сиві діди не радіють, віщують недобре та гудять весну-скороспілку.

— Гей-гей-ге-ге-ге-ей!—заводить шпачок, мов орач біля плуга, ірже мов лошатко, пищить мов малі гусенята, регоче та плеще крильцями.

Радіють і бавляться діти під весняний той слів.

А чорнігави та круки усе походжають поважно, на захід червоний чогось поглядають та крячуть зловрого.

Налинув із півночі вітер, замовкли струмки балакучі, зчорніла зелена травиця, сховались кувки червоноценьки. Насунула сивая хмара і сніг наче з торби посяпав.

Всю ніч лютувала негода, всю ніч розганяла спілучих весняних гостей: з кубелець, із стріх та шпачкарень загнала у шпари тісні, на горіща, в хлівці, повітки. І трусячись, мокрі, холодні, голодні, чекають шпаки спасенного ранку.

І ранок настав.

На високе чистеє небо бризнула ясно-рожева вірниця, впливлю сонце за нею, впливлю біле, холодне. Обіч сердитого сонця, немаче сторожа грізна, устали злютисті стовпи.

Струснув бородою мороз, пішов по землі—кувати-кріцити мости крижані.

А бідні пташки посідали на шлях і голосно щиро красу вахвалляли, лиш сонця благали, щоб глянуло теплопривітно на рідний окривджений край.

Даремне!

Мороз усе дужчав, а сонце ще вище підбилось, а ласки проте не дало.

Земля скамяніла, ріка заніміла...

По гіллях обмерзлих скакали шпаки та все щебетали...

Сонце сховалось за хмару. Сніг з неї густо посилав, мочить шпачині крила, очі ясні заспає, голі віжки холодить, вкрив і шляхи, і двори, і нічим шпакам підживитись. Голодні-холодні стрибають вони та щебетують.

А сніг усе пада та пада...

Гусак подивився й регоче.

Качки закахикали разом глузливо.

Индик наче німець кругом похожає, надувся і хоче промову до жевжиків бідних почати та круглого слова ніяк не знайде і від злости шаріє й синіє. Кругом цвірінчать горобці-сміхуни, сорока скрегоче нову побрехеньку, пава підсіла й образливо ганьбить, що рано занадто вернулись у рідну в кайданах закуту крапу.

Повні надії та віри, повні кохання до рідного краю, тремтючим од холоду співом про весну шпаки співають...

А сніг усе пада, все пада...

М и ш а.

Цілісеньку ніч не давала мені покою настирлива миша: кругом під підлогою, в стінах, у стелі почався гуркіт та шелест, коли ще й лампа горіла. Спати хотілося дуже: здавалось: упаду—засну. Але тільки згасила світло, зараз гуркіт, біганина, пискотни та шкряботіння зразу подужчало. Тільки що сплюючись очі і поплинуть перед тобою якісь картини, якісь шматочки картин закрутяться, мов у калейдоскопі, — зразу: шкряб-шкряб, пущь!—і примовкло. Насторожишся—тихо... а там і покотиться по підлозі дрібне колотіння мишачих ніжокнат. Повернешся, стукнеш, і те колотіння разом пеначе оджене і потече малими струмками по норах у дальші кутки. Заспокоїшся, знов стулиш очі, силкуєшся не дослухатись, як знов щось потроху-помалу починає ворушитись, крастись; вдивляєшся у ті самоцвітні мрії дрімоти, коли одразу—лусь! Знов щось упало, знов колотить по підлозі і одбивається мгухшим колотінням у норі.

Зпочатку я кидала все, що могла: спершу черевки, панчохи, далі ясіка, далі коробочку з сірниками, навіть підсвічником покотила по підлозі, і тим навела такий жах на своїх ворогів, що лишили мене аж на чверть години у спокою. Але голод мишачий зростав, зростала й відвага. Уже не під підлогою, а прямо по кімнаті бігали вони, гризлились за шафою, шкреблись під комодою, стрибали по стільцях; не знайшовши жадної поживи, подалися з пискотом додому. Раз навіть учула

я щось на собі: з ляком тріпонула я ковдрою, воно пискнуло й стрілою пробігло по мені, посипаючи дріжачками по тілу. Вже далі була повидержка. Устала я, розіпсувала пастку, поклала принаду й постановила коло мисника. Проминуло тихо кілька хвилин. Пастка—трах! Пискотнява, біганина змовкли. Запалюю сірника — дивлюсь: пастка порожня, принада зірвана. Ставлю знов.

Голод мишачий все зростає, і в їхньому гамері чується вже сварка, борня: круг пастки з смачною принадою, не гляючи на недавній переполох, кілька мишей товчуться, — сперечаються, кому то вона достанеться. Знову—трах! Знову запалюю і бачу, як з шестеро тоненьких хвостиків майнуло під мисник.

Принада ціла, але пастка спущена. Ще ставлю. І знов так само. Стомилася, та вже сну ані в одному оці; в голові гуде, очі горять, у вухах неначе по сніпку якихсь гарячих дротів дріжить і дзвенить; злість і нудьга розбірає, а до світу далеко. А мишей ще гірш розбірає: от уже й на столі, де наймичка забула прибрати після вечері, цокають виделка й ножі, брязкотять ложки об тарілки, на етажерці шелестять папірці, у миснику цілий бенкет. Але мені вже все одно: втома, злість і ліньки уставати, ліньки боротися. Коли вразу — трах! і страшений галас у пастці. Нічого робити: запалюю свічку, надіваю черевики, накидаю теплу хустку, забіраю пастку й несу аж до сіней.

Холод проймає мене, але я не звертаю уваги, бо ось покараю я хоч одного з своїх ворогів на острах і науку иншим.

У сінях відро, яким виносять попіл та сміття. Вертаюсь у хату (а мій в'язень тим часом бігає по пастці у сінях), набіраю гнечик води, наливаю відро до половини. Тоді нахилию пастку, розкриваю і бідний вл'азень із жахом тулиться до дротів, сих самих тюремних дро-

тів, які за хвилину несамовито гриз. Струшую, усе держитися. Тоді я хапаю в'язня за хвіст і кидаю у відро.

Бідне створіння, чуже водяному життю, мусить проте добрати відваги й моторности, щоб боронитися од видимої смерті: я навіть милуюся її ловкими, граціозними рухами, дивуюся енергії її підскоків; мені смішна та чепурність, з якою вона держить хвостика зверх води, зберігає вушка й вуса, щоб не замочити й не закаляти плаваючою золою і всяким сміттям. Як вона огидливо одкидає те сміття! З яким жахом одкидається геть од якоїсь цибулини або недоїдка вареного м'яса, забуваючи, що ними ж можна було заспокоїти свій голод!... Крутиться, вигрібає, стрибає, силкується, а чорні, опуклі оченята, як намистинки блищать нерухомо на бідній мордочці, перейнятій таким жахом, таким одчасм, що мені завдають сорому, і я швидче тікаю з сіней у кімнату. Там бонкет на всі заставки!

Але мене вже не він бентежить і не до тріумфуючої пискотняви дослухаюся я: мені через дві кімнати чується плюскіт у брудному відрі й цокання об його залізні боки стрібаючої мишки. І сон не бере мене. Що далі—гірше. В мене, мов пазурями, впивається і переляк, і пекуча жага життя, і одчай мишки, неначе се не вона в'язень, а я. І думається: а як колись і мене люта доля в самий розпал життя вхопить і кине, ще повну сили й охоти до життя, у безодню бруду, нещастя й безпорадності!?

Не сила терпіти. Знов надіваю черевики і теплу хустку, знов запалюю свічку і йду—на сей раз не карати, а рятувати.

Вона вже не так енергійно бореться, вона вже не так чепурно держиться: вже й вусики, і вуха обмокли, і хвіст не плаває поверх, мордочка уся в бруді, навіть одно око запоршене; вона ще ворушиться, але потом-

лені лапки мляво працюють. Іноді тільки вибух одчаю підкине її до-гори, і знов вона ще важче плюхне назад із головою, вирине і зачне гребти потомленими лапками. Я схопила її за хвіст. Вона слабо здригнулася. Я вгору-пула її в край хустки, обтерла, хукнула разів кілька й поклала її долі. Мишка була неначе мертва, хоча й серце в ній колотилося, і хвіст здригував. Очевидячки вона вже не вірила в своє спасення. Але минула хвилина... друга... Чи блиск смітки, чи страх, чи надія воскресила її — і вона зразу кинулася, побігла, скільки стало ще нерозтраченої сили, і зникла в норі.

Минулися роки—чимало їх впливло. Як миші, бились люди, працювали та боролись; одні бенкетували, як миші у шафі, другі тільки що несміливо пищали та з жаху кидалися на всі боки. Не одного вже доля вкинула у пастку та у відро. І ось вона мене вхопила й кинула в таке-ж відро: вузьке, глибоке,—в йому не те що жити, а й умерти сором. Стрибаю я—стіна висока; я плаваю між сміттям, у помиах; пошім і сміття засплюють мене, одчай потроху одбірає енергію з надією вкупі; я плаваю все млявіше, тихше... О, доле! Ти ж жінка! Невже в тебе, в жіночому твоєму серці, не знайдеться й крихти милосердя, щоб витягти без міри дрібного проти тебе грішника, витягти з його гріхів та покути на чистий, вільний світ?!

Білий чорт.

У небі високо, під промінням палючим, висіла хмарочка біленька наче пух. Ні сонце весняне, ні вітер жартовливий не зводили її з улюбленого місця. Неваче приросла, та тільки що-часу міняла форму й барви і знов пишалася в біякиті весняній.

Дивуючись своєму, якось я запитала бабусю дровнюю: чого бо так воно, що всі хмарки спливають, а ся собі стоїть, стоїть і не сплива?

І мудрість дровняя мені так повідала:

Дитино, не дивись! Не гоже в чисто небо о півдні заглядати та хмари розбирати! Та сих хмарок біленьких та нерушних дарма було-б добра якого ждати!

Сідай—то розкажу давнішню казочку, що чула від людей старих.

У пеклі сталася подія надзвичайна: Люципер чортові якомусь наказав піддати свіжих мук тому, хто жив недавно, а, живучи, страшні діла творив, і ось тепер попав на вічну оселю, на вічну покуту за гріхи свої.

І чорт узяв і розгорнув цікаву, довжезну хартію усіх його гріхів, і прочитавши раз, перегорнув той список і там промеж рядків щось пильно розглядав. І він пізнав в той мент, що з самого зачаття над грішником тим гріх неваче гвіт наліг.

Не був той гріх його, про те-ж повинен він за його кару вічну нести...

Бо ж за гріхи батьків не те що діти й внуки, а й правнуки ще мусять однічати.

Так Бог сказав колись-то ще за гріх Аламів.

А чорт, зухвалий чорт, роззявив губу й сміло на пекло ціле гукнув таку хулу:

— О, де-ж тут, Господи, твоя довічна правда, щоб за чужу вину, невинний одвічав?

І пекло на хулу озвалося луною: зареготалися чорти занужені безділлям... Від реготу адрігнулись, завили, заридали, аж іскри вибухли фонтаном огняним.

І знов читає чорт, що грішник з народження не бачив нестощів, не відав, що єсть Бог, що правда в світі є, що люди людям браття, і ріс він, мов щеня, закинено в провалля. На ноги ще не сп'явсь, як цілий рій гріхів його оплутав так, що мозок весь йому туманом застелив, і помацки він плівсь по життєвій дорозі, і що лиш крок ступав—то гніт над ним зростав: природня темрява та праця безпросвітна та в спадцину—одвічний гріх батьків.

— Так де-ж твоє, Люципере, пекельна вигадка?—він крикнув:—де гострий доточ твій, що сквалпився тепер на сього безталанця? Що холод йому й жар? темниці й муки всі? що гніт йому важкий пекельний? зноваги вщипливі моїх товаришів?

Тому, хто цінний вік в ярмі тягаться мусив, тому, Люципере, і пекло не страшне!

І знов привик читає до списку життєвого і дочитав, як той, кого весь вік товкли, обурився, озливсь, піпов на всі злочинства і в руки суду впав і шпм покаран був і тою карою, що сто смертей містима, до пекла ось понав і змучений сидить неначе спочиває від того земного мпнулого життя.

І чорт пошматував папір пекельний з жахом і з слізьми грішнику у ноги поклонивсь і палко закричав:

— О, бідний, бідний, бідний! Немає в мене мук, нема для тебе кар!

Злочинець здивувався. Здрігнулось серце кляте, що його пожаліли вперше на віку. І небо вітнее він тую мить побачив і крикнув так, що пекло затремтіло:

— Помилуй, Господи! Помилуй і прости!

І Бог прийняв той крик і грішника старого він воскресив, на землю знов вернув, щоб, знову живучи, подіями новими він викупив себе і других оберіг, а за гріхи свої колишні проти люду, ділами милости і правди заплатив.

І Бог позсів во славі на престолі, слухвані ангели служили перед Ним і праведні курили фіміями і голосно співали „алілуя“, аж всі склепіння неба від співу хвилювались, молитвою гули.

А в той-же самий час Люципер лютував: греміло й тряслось од жаху пекло темне.

За милость нечувану, що чортові зовсім не до лиця, Люципер прибрав,—яку найкращу кару на вінува- того накласти залюбки...

І ось він пригадав і міцною рукою тремтячого він чорта ухопив—аж з переляку той зробивсь як крейда білий—і в небо високо мов стрілку запустив. І звився білий чорт у вічну блакить, і нею зваблений змінився він, засяв, а тільки що згадав, що він таки чортяка, що небу він чужий, як і воно йому, і, милости у Бога не просивши, він миттю кинувся з гори святої вниз.

А з пекла знову люті погрози з прокльонами відкинули його і він оставсь висіти як-раз по серединці: із пекла завивали прокльони негасимі, а з вишини сміялись янголятка, сміялись праведні, що нерішучий він, що від своїх одстав на вічні віки, до других-же на віки не пристав.

І чорт повис з тих днів між небом і землею і, легко всячи в повітрі, він тремтить і бачить він одразу все

з двох боків: у радощах печаль, у правді кривду гидку, відряду в сумові, знесилля у борні.

Висить собі легенький, мов тая павутинка, мінливий, наче хмарка весняна.

До себе очі він то тягне, то лякає, то смуток наведе, то сміх, то лютий гнів привабить враз надією ясною і знов зневір'ям душу стуманить.

І хто задивиться на постать безтачанну, і хто пожалує безсмертних мук вагу—до того гдячно він повернеться і в серце зішле йому свій дар—кроше свою сльозу.

Отруйна та сльоза і серця не спокоїть. Не судить винних він і грішних не кара і праведних прихильно він не славить. Живе і не живе, вмірає й не вміра.

І все, що в світі є, він просто не приймає, думками повсякчас все в світі розбіра.

А розбіраючи вже годі і творити, вже годі воховать і годі щастя знать.

Так ось-же не дивись, щоб лихо не спіткало.

А я-ж то з хмарочки очей і не спускала.

С о б а к а .

Се була проста преепроста річ. Щодня на кожному ступіні бачить її багато людей і тим, розумним людям, що давно вже збагнули все своїм розумом і поробили усі виводи, вона вже не кидається в вічі; тільки дітям, чи взагалі „єдиним од малих сік“ стає час вона перед очима і застує світ тяжким докором.

Кажу-ж, то було преепросто.

Та-ж вулиця, звичайна городська, брукова з вірним каменем посередині, з білими у дві смужки ходзяками, з двома рядками обтертих облетілих акацій, дві перші будинків нерівних як зубці на старій гребіці,—усе те, що кожен має перед очима і не звертає уваги.

Сіркий зімовий день, не дуже холодний, але й не теплий, вітер ніяк безжидібно—рівно, дроти телеграфу одномавітно гудуть, піші люди швидко халаються кудись, фурмани везуть аби-як, дось гостритья крячучи ніж на бруску, дось тягне ва душу попсовава катеринка—все те, що кожен чує і не слуха.

За однією зачиповою брамою розлігся страшенний галас: скігнеть, проситья, вищеть, гарчить, вие—прямо реве,—а наче прїгра до дякої мелїодї, в над бухкає здорова палиця по його тїлу: то глухо бухкає, то гулко, мов у барило, то ляскотить, не понавши по собаці. Аж німа вулиця озивається луною на сумну собачу графедїю.

Бухкання радитом нерервалося, брязнула клямка, причинилася біда брама і з вузької щїлини влєскочив на вулицю, мов опарений, собака. Брама зчїнилася,

кличка брязнула, дзеленькнув каюч у замку і все замовкло. Збитий, збасманений пес важко відсапував, звивався в'юном, зализуючи перобиту лапу, потріпував довгим рудим вухом, з якого капала кров, і од кожного дотику знов скавучав, аж підгаркував. З других дверей збігоси двох-трьох колег і, замість помогти, гарчачи й гавкали на бідораку: чи вони, співчуваючи йому, лапи хазіяна, чи ганяли самого пса, що, маючи гострі зуби, підставсь такій нарузі, чи то підлі, як їхні хазія-люди, вони глумували з нещасливого,—хто там розбере їхню розмову?

Збитий не огризавсь: він тільки зігнувся вдвоє, труснувши усею тілом і зтиха скавучав.

Цогавакали собаки і розійшлись кожен до свого діла: своєму треба бігти навперейми фурманові, той накинуд оком жида-тавдитилка, того кличе куховарка.

Спорожніла вудия, ростала остання лула, лиш телеграфні стовпи гудуть та тихо скавучить собака.

Минуло кілька годин.

Біла брама була зачинена. У подвійних вікнах одбилося тільки сіре олів'яне небо, за брамою не чути було ані звуку. Пес вже зализав свої рани, забув свої болі, сніг на шерсті на йому вже висохла і вляглася. Тепер вже холод та голод діймали його, але він не кинувсь шукати пригулку або поживи, він усе стояв і очей це зводив з білої брами та залізної климки. Часами насторожував вуха і, влялючи хвостом, починав вищати назава і ніжно, але через хвилинку спускав хвоста. А білі очі даремне вдивлялися у замкнену браму. Зорам ввечеріло. З темного неба сівся морок разом з дощиком, вулиця втопала в темряві і тихому шемранню дощу. Біла брама ледве одривлялася од будинка сірою цимною, а пес все стояв, втопивши в неї свої наболілі од чекання очі. З далекого кінця вулиці замисотіли

лихтарі, нанизуючись подвійною вогняною ниткою; за вікнами сусідських будинків миготіло світло. Пес перевів очі з брами на хазийські вікна—але там було усе чорно. Дощ припускав. Собака змок, вже з його самого капала вода, а він і не шукав захисту, він тільки наважився нагадати про себе хазяїнові і тихо заводив: завле, завле і змовкне—прислухається: нічого не чує! Знову, завле, гавкно разів зо два:—ні руху!—заскіглить, заплаче—ні одвіту, ні привіту од німого муру, од замиканої брами, од сліпих вікон..!

Збігає час. Гасне по вікнах світло, лиш лихтарі переморгуються. Пес вже по робить переривок: він вие вже на ввесь голос, вие—заливається. Сумне виття плине вулицею, зливаючись у дилку гармонію з мороком, холодом і дощем: здається—не собака то вие, а сама пудьга, саме непокрите горе цілу ніч виспівує свою і без слова усім зрозумілу пісню.

Настав ранок такий-же сірий, і застав собаку на тому-ж таки місці: томно-рудюю плямою вирізавсь він на тлі білої брами, з головою задертою вгору, з повислим хвостом.

Куховарки бігли на базар, штовхали нещасного пса, молоковоз проторохтів, свистали й гуді фабричні гудки—все було байдуже псові: він пильнував тільки своєї брами. І ось він вчув знайому ходу, даєвкнув ключ у замку, брязнула климка, торгнулася брама і висунувсь він—він, кого так любить збитий собака, кого він дарма кликав—молить цілу ніч. Забуте все: і болі, і зневага, і холод і дощ! То—він! Ось його кремезна постать, руда борода, сині гострі очі, твердо стуляні уста. Пес заюрив, завилів хвостом, підскочив, щоб лягнути дорогу руку, що його так збила вчора. Але рука підвилася і важкою пальцею оперезала пса двічі по запалах боках. Пес заскапучав, одскочив. Хазяїн, не звертаючи уваги,

пішов до своєї крамниці. Пес не посмів іти слідом, він ліг під брамою дождати. Спати він не міг—дошкуляв голод, але їжа не йшла на думку, він чекав його.

В час обіду пес, як ушпигноний, скочив і став пильнувати ходника, де здалека замаячила знайома постать. Ще тільки забачив, пізнав—не втерпіло собачо серце: вибіг, як бувало, напередіми, кружляючи, радісно гавкав, підскакував, стелвся під ноги.

Хазяїн занувсь об його і се його більш розлютило: несамовито він пхорнув пса, аж той покотився, пошпурив ще в його камінюкою, одчинив і знов замкнув за собою браму, і пес знов оставсь на вулиці.

Збігали часи за часами, день змінявсь ніччю, а вигнаний пес все чекав, коли вернеться до його ласка хазяїна.

Ненадовго одхиливсь він під часи одходу хазяїна, здобував собі якусь кістку або шкуринку хліба і знову плентав доглядати свого двора. Схуд пес, боки йому позападали, ребра і крижки повиткались, вонна скудовчилась, ноги не держать. Не раз нападали на його своя братія-собаки, гладкі, ситі, турали прохожі, гонили городові, драгували діти,—все даремне: до всього байдужий, він глядів тільки свого двору.

Даремне мапала його зграя зухвалих безхазяїнних собак, даремне увивалася чьясь весела сучка, даремне кликала якась жалібниця-куховарка: він не одходив од брами, він стеріг її, нагобурчувавсь на вського чужинця і злегка виляв хвостом, пчувши знайому ходу за брамою,—все ще сподівавсь за вірність повороту хазяїської ласки. Одного дни аж городовий змиливавсь: підкинув йому отрутне м'ясо, аби скінчати горе—житти бідолахи.

Смашний був шматок, але не взяв його з чужої руки вірний пес і остався ще жити собі на лихо.

Довго ще він чекав під порогом, довго сумувала темна вулиця по ночах, поки вже сусіди не почали викидати на очі хааяїнові його негарне поводження з вірним собакою.

Розгнівався хазяїн і однієї темної ночі, коли дуже уpekлось йому в безсонні сумно в'иття,—вийшов таки до його і—зблв невмерушо.

Кволий собака не боронивсь, не тікав, а коли хазяїн засапавсь, він зібрав усю силу, звівсь на ноги і таки лпзнув дорогу йому хазяйську руку

Хазяїн вернувся додому, пес зоставсь під ворітьми.

Недовго вже він мучився, бо сили в йому не було й крихти, і одного ранку хазяїн даремне бравсь за палицю, одмикаючи браму: пес лежав перед порогом, як і завше, але вже задублий.

Повили, погарчали сусідські собаки і розбіглися. На їх місце зійшлися добрі люди, вони охали, кивали головами, умилено балакали про „зразок вірности“. Тай ті потім розійшлися і забули,—річ бо така—звичайна: що кому болить од того?

Змовкло усе; але замикана біла брама і досі нагадує сумну смерть через вірність.

Вірність—що вона таке? Чи е то велика чеснота, чи то велика помилка? Чи варто її ширити і класти як підстави під ноги оґоїзму, щоб він зростав і величався? Чи, може, час вже вивести другу чесноту і постановити проти його?—Скажіть ви, премудрі, хто поробив всі виводи, навчять, „малих сіх“, кому серце болить за такі нікчемні випадки, доводячи до анальоґії з людським життям!

Таємниця.

Давно колись, дуже давно, не за пам'яті прадідів наших, за морем за снім жив-царював один царь. Царював він безпечно могутний, розкішний, зданалось, цілком.

„Могутний, славетний! щасливий наш царь бездоганний!“ співали підданці гуртом.

Сусініні краї уславляли ще дужче, ще більш прикладали од задрости щастя й скарбів, що мав царь.

Що далі котилась луна про царя, все ширшала, все голосніше гучала і так розрослася, що й очі усім засліпла, і люди вважати взялися царя вже й за Бога.

І царь пишноризий з ясного престолу назустріч офірам, палким молитвам, як сонце блискучий, виставив і являвся народу, і досить було йому з ласкою пальцем кивнути—сотні людей переповняться щастям, досить ступити суворі брови—тисячі гинуть без ремства.

За приводом мудрих жерців і народ голосив: „слава могутний, великий!“

Натішвшись учтою, повний утоми, царь повертав у покої і в самому темному там замикався сам-на-сам, зривав з голови свою пишну тяжку корону і, голову вкривши завивалом білим, так спочивав в самоті.

Ніхто й не знає і не подумає почиваєх царський поспувати. Лиш хлопчик один, що цареві, мов богу молить великою щирістю, тихо забрався в палати закутався в одвірню завісу і так, нікому не в знаки, за царем у покій таємний пробрався

І в темряві чув він, як царь роздягався, він чув, як зіграв, потягався потомленим тілом, як бризнув сердито корону і вив на розкішнее ліжко.

І в темряві тихій вчулися хлопцеві лемент і скарги, і ревний, розпачливий плач.

Дитя, скам'яніле од дива, як плаче щасливий, мугутний, кого божеством називають, не втерпіло далі: на вибух нового ридання руки воно простягло і кинулось просто назустріч щасливцю нещасному сльози утерти.

З криком ускочив наляканий царь, хлопця вхопивши, без пам'яті вбіг у другу кімнату, забувши і зброю і одіж.

З дивом побачив той хлопця причину ридання царського: між кучерів пишних предовгі ослячії вуха угору здіймались! Даремне їх кучері крили, даремне гнітила корона: все вище та вище зростали угору огидливі вуха, страпещна кара богів.

І царь затрусевся од гніву, і царь ухопився за зброю і хоче убити аухвальдя.

І що-ж се спинило караючу руку?

— Бідненький, бідний ти царю! Як тобі тяжко з такими бридкими вушима! Хто тебе, царю, пожалує в світі, хто царювати pomoже?

Жалість, не страх за життя своє хлопця навчили, як смерть одіглати.

Став з того часу хлопець царським улюбленцем, лиш мусив нічим з того часу зробитись: царь йому втяв лизка.

Впуджав хлопець, виріс великий і міцно держить він царську таємницю і тішить царя, розважає в годни самотного суму і рає порадами в справах.

Скоро осяг усього: і багатства і сили, і чести німий улюбленець царський, одного лиш не міг він за-

знати відради розділявих дум, увічнення од гніту тії таемниці.

Роки за роками спливають і муляе душу що-часу шкулініше царська таемниця: і страшно за себе, і шкода царя, а несила вже більше терпіти.

Іде він в далеку нетрю-пустелю і, землю роаривши, німий, без'язикий, самими вустами й зубами промовив страшну таемницю: „в царя під короною вуха осячі“. І зараз-же з жахом закопує ямку і камнем завалисе зверху. І так вдовольнившись, вернувся на службу царську.

Дивна якась поголоска пішла між народом, сміх якийсь став панувати, на учтах зневірря. Нишком жерці шепотіли, й звершники нишком губили отих, хто пускав поголоски. А сум та зневірря зростало.

І бачучи сум той, завзявся його розігнати веселими святами царь найщаснішого краю.

Поїздом пишним зібрався у поле: поляють не день не два, і не тиждень, не місяць і ось прибувають в далеку нетрю. Гола сувора пустеля, між гір крем'яних розляглася долинка, в долинці лежить білий камінь, з під його хибка билинка чуть має в повітрі.

Мисливці зогнали червону лисицю, нема де сховатись і кинулась просто за камінь, і аразу вона остовпіла, і хитра пика звіряча осміхом сля глумливим.

Кинулись миттю собаки: лисиці не рвуть, коло каміння скупчилися тісно і виють, і рикають, і скиплять, хвостами кивають і гавкають голосно разом.

Поїзд царський поспішає, мисливці дудять на собаки—собаки не йдуть. Поспішають до каміння люди—в обличчях заграла цікавість і подив, і страх, а далі—регіт невпинний обняв всю долину.

Царь посилає вже дуків народ розігнати і все розпізнати. І дуки спинились, зглянувшись, наче прикуті, востались на місці.

Розгніваний царь поспішає і в тиші, що встала од жаху між людом,—чує, як вітер билину гойдає, билина по вітрові має і нищечком шепче: „в царя під короною вуха осличі“!

Царь поблід з переляку, спалахнув од гніву і меч заходився гуляти по всіх головах, що глузливо ще за хвилинку сміялись.

По нетрі кроваві ріки побігли, і поїзд царський жоротенький з самих лиш панів та жерців найщиріших вернувся з царем у столицю.

Найперше вхопили німого, на локшину всього скришили, спалили на попіл, на річку його однесли тай пустили.

Пропає небезпечний злочинець і царь вдовольнився, з жорцями й панами замкнувся і радить про важні справи, як царство своє захистити.

Висько голови звівши, порядники мудрі згоду та мир забезпечують знову цареві, та вже даремне! Там, де попадали каплі криваві—червоні маки процвіли і розмовляють з вітрами, а там, де розвіялась сажка з димом, настрій небезпешний немов-би зараза полинув по цілому царстві, де-ж попіл упав—з під води виростає комиш полохливий і тільки наблизиться хто, зараз шепче: „цес! цес! У царя, у Мідаса, осличі вуха! цес! цес!...“

Давно вже загинув і царь, і царські пригоди, немає вже й сліду царства, а й досі чутки полохливі бентежать безмовну пустелю.

За душу.

Новітній цісарь тільки що вернувся з походу в Рим. На орлиних крилах побіди пролинув він із краю в край, соняшним сяйвом осяяв його талан, золотою рікою нливно за ним багатство, голосна слава гоїдана на своїх широких хвилях його ймення. Серця земляків тремтіли пореповнені ущерть гордістю і щастям, займались згагою побачити скоріше великого героя.

А він, той „необсяжний, незрівняний, недоступний“, як тільки вдрів той каламутний Тибр і тіж старі мури і римських сім горбів, як тільки вчув, як скрізь нааустріч залунала рідна мова, якою юрби нещисленіі його вітали радо, мішалочп слова хвали з словами глуму, жартів, маски, він враз себе почув таким маленьким, дитиною сих рідних мурів, кривняком усіх сих юрб народу. І зараз він згадав усю слою родню, друзяків, сусідів і повелів своїм магнатам, щоб, поки він спочине з подорожі, широко для всіх їх браму одчинити і записати всіх, хто прийде привітатись, і записати, хто і як доводиться йому.

Заметушилися двірська челядь, кайданами брязчать раби, дзвенить коштовний посудок, реве жертовна худоба, пледестать—плетуться нещисленні вінки і праця куховарська гремить на все подвір'я—бенкет великий готується в царських палатах.

Все прибране, все скінчене, окличняки оббігали ввесь Рим, гукаючи запросини цісарські. Роззаявилась мідяна брама, заграла-засурмила військова музика, за-

маляли клейноди військові. Народня юрба роастишилась і в святковому вбранні, в вінках на головах виходять царські кривняки, сусіди, друзі і всякі хвалії.

Один по одному ідуть сі гості у гору по сходах білих мармурових, вступають в вестибюль, де за столом довженним, закиданим дарами, сидить почесна згряя прибічників цісарських. Перед столом великий кошик, повний дощечок воцаних та згортків папірових. Коло його зігнувся скріба, готовий до писання.

Ось вийшла в довгому убранні старенька удовиця. І зараз два найстарші дуки взяли її по-під руки і вивели у гору по сходах мармурових. То мали цісари була. З великою повагою її спитали і записали повне ймення її і ймення батька і діда і прадіда, весь рід її, і подали таблицю, де списані були усі дари, що призначив їй син. І повели по-під руки в другі двері.

Другам вийшов сокін-царубок, то був цісарський брат. І його стрінули з повагою, звели по сходах вгору і спитали: „хто ти еси, юначе?“ і записали його ймення і батькове і прозвище, і славне прязвіще, що брат його здобув однині. Дали йому до рук таблицю і двоє найкращих вояків взяли його за руки і ввели у другі двері.

Дві жінки, дві красуні, попережаючи одна одну, до сходів наближались. Одна пренишна молодиця, дитиною в руках, попередила, і, одлихаючи рукою другу, промовила у голос: „я—сестра! и—рідна сестра!“

І сю з повагою звели і записали, і їй дали таблицю, що мала одібрать по ній дари.

А молода красуня, ображена, стояла гордо непорушно, і чорні очі блискавиць пашили гнівом і біме обличчя, мов у Юнени, сяло гнівною красою.

— Ти хто еси?

Мовчала гнівно, лиш палила поглядом питавших.

— Ти хто esi, предивна?—з невільним страхом питали вдруге.

І знов вона мовчала.

І збігли поспіхом магнати і повели її з повагою по сходах і втретє запитали, вклонючись поштиво.

— Я та,—промовила красуня горда:—я та, для кого зріє сей лавр! я та, для кого цісарь переплив моря і ріки, скорив народи, залив огнем, снівми і кров'ю далекі краї! Я та, перед чім одним лиш поглядом вкоротиться цісарева велич! Я його кохана!

Догідливо підскачили магнати і в золотому кошику піднесли згортки паніру, таблиці, що списані на їх були усі дарунки. І повели її в самі царські палати, підлиплине крутились перед нею, щоб догодити їй, змякшити свів всевладної однині їх цариці.

По сходах вже один по одному вступили всякі кривняки і друзі, учителі і слуги, сусіди, земляки.

Коли-ж порідшав їхній рій, а все ще оставалось багато записок і подарунків усяких, полізли всякі хвалії.

— Ти хто? Що маєш ти сказати для цісаря прихильне?

— Я цісаря хвалебник! Я ухвалюю його велику славу!—І його надіяли таблицею і записали гостем.

— Ти хто?

— Я цісаря ладен до віку величати за богорівну велич!—Сьому поткнули щось і записали гостем на царським бенкеті.

— Я той, хто по-над все шанує його побіди і труда кояцькі! Дали сьому прегарну зброю.

— Я величати маю в красних промовах його безкрайний розум!—Сьому дали посаду гарну.

— Я молюсь за цісарську особу свитобливу!—Сьому дали паравію, ще й в Капitolію самому.

— Я хочу статую його зробити!—Дали йому квитка на скелі мармурові.

— Я цісаря маленьким вчив на конях їздити.

— То даць йому коня.

— Ми цісаря вважали найкращим красунем між всіма
мужами і юнаками Риму!

— Імпері! всієї!

Що там Італії та Риму—всього світу!—наперебій
жінота верещала. І обдаровано усіх перстнями, ножами,
застібками та памистом.

І довго—довго піднімалпсь по білих сходах всякі
хвилі. Вже стало вечоріти. Чорноє сонце позолотило
пишний Рим, та, кинувши вже косий промінь, осяяло
нерушну купку.

— Ви хто есте!?

— Ми ті, хто цісаря любили!..

— Любили? Гм!—лукаво усміхнувшись магнат!—Лю-
били! Чи любив-же ж він нас? А в тім—вже дайте щось
і сям!—недбало мовив і махнув на їх найстарший. Не-
рушній стояли.

— Чого-ж вам! А!—поставте лиш і сях у список ці-
сарських гостей на бенкеті. Там можна стіл постано-
вити хоч у кутку, щоб помістити й сях.

— А ти? чому не їдеш приймати надгороду? Ти як
доводишся? Чи може теж любила?

— Так, пане—був одвіт.

— Чого-ж хочеш ти?

— Я—тільки бачити його! Лиш з ним наговоритись!..

— Чи бач! І небагато!—глузував він.

— Так ти його любила! Як же ти, небого, цісаря лю-
била?—підшпигнув і другий, згледнувшись з першим.

— Як людину.

— І се до речі! Звідки-ж знаєш ти його? що любиш
як людину?

— Я знала цісаря не в дні сієї слави...

— Ну, цить! Так кажеш—як людину? Га? То одвести

І у ті палати, що для людей—ви розумієте? Ха-ха! Острівайте! За що бо ти його любила?

— За що? За душу!

— За душу? Як то?

— За душу за одну?!

— Ха-ха-ха! Отся так утигла! І як вона харпачка сміє про душу цісареву щось патякати! За душу! за одну! То одведіть її у ті палати, що на одну душу будувались! Та ще вберіть пристойно у дороге відповідне намисто! Се мабуть „християнка“,—вже грізно закінчив свій жарт суворий дук.

І враз її скопили, в кайдани закували й повели у той куток, де побудовані навмисне тюрми одиночки. Народ, хто ближче був, помалу та потиху одсунувсь з ляку, а далі навтьоки. Лиш тільки там, де вже було безпечно, враз язика нестримно замолоти:

— За душу за одну? От дурна! От божевільна! Ха-ха-ха!

І смішна новина в той вечір облетіла Рим і довго швидко веселила гумільний люд по всіх домах, по банях, крамницях, голяриях.

Упала ніч на вічний город. В морозі втопили майдан, палату, вулиці і тюрми, один лиш сяяв цілу ніч царський палац—там був бенкет цісарський.

Та тільки невідомо: чи знав-же цісарь у ясных палатах про смішну новину? І чи була вона йому ясна?..

У темній амі—одиночці томилася новільниця нова. Молилася вона, не прощала.

— О, рідний люде! О, негитимий краю! Коли-ж, коли засне й тобі сей світ ясный? Коли для тебе той, хто любить душу і її одну нильпує, а не тіло з усіма його цяцьками,—не викличе лиш глум, не буде для усіх смішною новиною?!

Повитий у пітьму, величний Рим мовчав і спав...

Кобза.

(М. В. Лисенкові в 50 рік народження його).

Сиві тумани степи облягли пеленою важкою. Вітер у щух, погасли привітні зорі, поблідла блакить нічна. До світу, до сонця далеко.

У тихий сумний передсвітній той час один серед степу німого вмірав на високій могилі славний кобзарь характерник.

Згаданось старому життю його славне: і тихі щасливі дитячі літа, і славні козацькі справи, літа неволі тяжкої, щастя хвилинки гвєскряві і різні січі, веселі бенкєти.

Усе перейшло, промайнуло. Зосталась лиш сивая старість та кобза...

Дивная кобза! з могили вона вкликєє те, що минуло давно, усе оживляє згуком своїм чарівним. Скнув очима старий, хотів попрощатися з степом широким.

Темно, не видко козацького степу, тумани кругом налягли, зорі останні згасають, а сонця немає—немає...

Важко зітхнув на останці старий тай став помірати. Злетілися янголи божі тай стали праворуч.

Злетілась нечистая сила тай стала ліворуч.—Стали, нильнують душі, сперечаяться, хто-то кого переможе: нечистая сила гарчить: вів мій! він давно запродався мені!“

Янголи-ж чисті лічать діла його славні. Слухав старий, не дослухав, разом підвівся тай сів на могилі і так провіщав у-в останнє: „Слухайте, янголи божі! Слухай і ти, сяно нечиста, ворожа! Я не оддам

вам своєї душі, я не навіки вміраю, тільки замру і і може надовго.

„Час мій настане—і знов я устану на радість, на славу новую.

Душу-ж свою розділю я тепер: половину з вітром розвію по цілому світі, другу-ж сховаю у кобау.

Нехай-же, хто дужий, знайде тай злучить до купи обидві частини моєї душі—до того і я озовуся, устану того лиш послухає кобза моя чарівна.

Нехай же він сміливо візьме їх у безсмертні руки, хай він заграє:

Раз перший заграє—послухає тирса.

Удруге заграє—підє луна по всім світі.

Утротє заграє—здвигнеться й каміння німеє.

Тоді-ж-то я встану з німої могилі!“

Тільки промовив—душа розлучилася з тілом. душа розколосалась на дві половини: на крилах могутнього вітру одна полетіла, затопотіла в зеленій траві, заграє в гаях кучерявих, ревнула в Дніпрових порогах, заплакала чайкою гірко, полинула просто до моря.

Припала до хвиль говірких, розбилась на дрібні краплинки і з хвилями вкупі співає про славі колишні часи, б'є, проклинає скелі ворожі, голубить—вітає старого Дніпра.

Хижо погнались за нею чорти тай зав'язали в лісах непролазних, у темних печорах, в ревучих порогах, в німих болотах.

Янголи стали круг кобзи. Даремне душу козацьку вони викликають: в куточок забилась душа, не виходить.

Здивовані янголи тихо на крильцях легеньких злялися до Бога.

„Боже, прелічний, премудрий! сталось велике диво: вмер у степу чоловік, вмер, а душі не оддав нам:

частку по вітру розвіяв, другу у кобзу сховав, не можемо ніяк ми добути тієї душі, привести у райську оселю. Що нам повелиш розпочати, Владарю Премудрий?" І Бог повелів їм: „спустіться на землю ви, лиголя чисті, візьміть ту кобзу з душею укупі, несіть її просто в ту хату, де має в сей час уродитись дитячко малеє—тією душею даруйте дитину. Спустилися ляголя з неба, взяли стару кобзу на руки таї поносили до будинку, де мала вродитись призначена Богом дитина.

І вийшла козацька душа з кобзи старої назустріч дитині, всемилась у тіло маляньке.

І стала рости-виростати дитина, і в тілі дитячим всидіти вишком не вмінла велика кобзарська душа: як лебідь, що чує з землі лебодів у чистій високій блакиті, що невидимих нікому, так озивалась кобзарська душа до другої частки своєї: вітер і хвиля, щебет пташиний людські плачі будили кобзарську думу в хлоп'ячому тілі.

І виріс той хлопець і став чоловіком

І ходять круг його здивовані люди, питають: і де се він чує? і де се він ловить ті звуки, яких ми не чуєм своїми вушнями?"

Гей, не дивуйтеся люди! що чула кобзарська душа шукає по цілому світі другу свою половицу. І тільки що знайде шматочок рідвеськвій,—враз оживають слухнянії струни, могутні звуки роблять велике диво.

Безкраї степи оживають, козацтво гуляє, руїни встають—оновляються, чайка хгиче над степом, пороги киплять, пташка співає і гай розцвітає і чисте дівочеє серце радісно в грудях тріпоче, і сльози сумнії тихо брешуть і спадають на душу.

Дивнее диво, великі чари!

І справдиться заповіт славний: тихая тирса почула і, повная рідного співу, схилилась до Неньки-Землі.

Друга хвилина настала: давівкаля луна покотилась по пілому світі і будить оспалее серце і вуха глухіі.

Настапе ще й трети хвилина: прийде наш слааний кобзарь, прийде до того мерця на могилі, прийде тай скаже:

Батьку! устань—пробудися! ось тобі душу твою я приносю: чисту і цілу зберіг я її. Глянь, подивися: каміння німе пробудилось, устань—же, мій батьку коханий!”

ВІНКИ.

(Ганні Барвінок в день її ювілею)..

Іще один вінок.

Крізь сей вінок дивлюсь я в далечінь минулих днів: вінки, вінки, куди ні скинеш оком, вінки пливають на головах героїв, що мов ріка течуть перед моїм духовним оком.

Ідуть озброєні, осяяні красою, увінчані славою і сліпо тієї слави аж сліпить: за ним не видно, як труженими ногами прокладавсь кривавий шлях, не видно нім од сліз некучяч на пишних шатах, за шелестом вінків не чуєь задавлених прокльонів, затаєних зітхань і туга... Тай нащо? Навіщо туманити свято?

Навіщо оглядатись на пройдений вже шлях, потоптане ногами лихо, поборені хиби та болі?

Уже-ж-бо увітчала слава потомляне чоло заробленим по правді, заслуженим вінком!

Вінки... вінки... кругом вінки усякі!..

Ось преки стародавні: войовники з лавровими вінками на чолі, поети у соснових, співці в хмелених, виноградних.—Он переможці олімпійські: з дубовими і навіть срібними та золотими. Он славні горожане—миротворці в маслинових вінках.

Назустріч їм дівчата у вінках з квіток пахущих.

І гекатомбя нечисленні—теж у вінках...

Вінки, вінки пливають по версі,—страждання, болі й кров—під ними.

І сплинула ся хвиля і друга настає: немов бурун морський, немов грозова хмара,—то римська хвиля!

Шокується, іде незломне військо, блищать і мають військові клейноди, зелений лавр шумить по версі—крівава течія по низу біжить і заливає цілий світ. На півночі, в лісах дрімучих, у скелях, у снігах нова сила наростає і ось—навперейми римлянам вже сунеться на південь.

Во-ім'я предків і богів, во-ім'я сили і слави ідуть вони, уквітчані вінками з листя дубів своїх святих.

Чи переможе дуб півночі, чи зграбний лавр південний?..

Тимчасом терен з Іудеї розпростав нагінді колючі тай повив чимало праведних голів геройських нечуваним вінком—вінком страждання. Пожовкли лаври, хміль та виноград зів'яли, згорнула листячко маслина, не сміють розквітити, замовк і дуб—не шелестить терном новий.

І кров уже не тільки під ногами,—вже вона червоною росою скрепляє і чоло.

А терен все росте! з ним поруч і шипшина, полинь гіркий і таволга червона, дурман—отрута, кропива жалка і той гробовий.

І ті росляни посіли все, і з їх тяжкі вінки,—тяжкі вінки неслани та неволі! Проріє колючий терен і в той тихий вільний край, де попереду заплітали купальські вінки веселі.

Уплівся терен, посів зелену руту—м'яту, червоний мак та пишную калину.

Найкращі голови сивів та дочок того краю од того часу завітчали замість троянд та конвалій—шипшиною та терном.

І глухне, меркне все...

Во-ж не все!

Низенько при землі, не розлучаючися з нею, стелився нищечком барвінок невмірущий.—Лютують бурі над землею, дуби тріщать,—барвінок тулиться щільниш до Матері-Землі. Ось лютий суховій із східніх нетрів примчавсь—і сосна огрядна пожовкла, обспалася срібна маслина,—барвінок глибше корінці пускає і п'є живу-щу сляу.

Од лютого морозу лаври зблякли,—барвінок з-під снігів зеленими гілками потішає, що не навіки—віковічні негода та зима.

Дощі, вітри, і спека і морози—усе пройшло над ним, а він все зелене, закиданий і пилом, і сміттям, затоптаний ногами, випростує він гілля та, знамевуючи надію, сплітається в вінок для тих, чия одвіку неславетна, непоказная доля гнітить всяк час к землі і не дає угору знятись, про те не може і прибити в щент живої сили, не вмалити душі, великої в терпінні, поезії нев'янучого цвігу не може заглушити бур'яном щоденного життя. Не диво, що рослину сю у нас обрали жінки собі як прапор.

А та, чие жіноче серце уміло пізнавати, про що шепоче листя, що горить в краплях ранньої роси, чим дихає вітрець з гаїв та нив трудових—давно з самих джерел жіноцької душі бере живушу та спілющу воду і скроплючи нею, плете собі вінок зелений—без пахоців лаврових, без блиску золотих вінців та срібних, зате-ж без колючок і без отрути.

Живий, зелений з барвінку невмірущого вінок. Вінки... кругом вінки... а під вінками кров і сльози...

— Під сям нема: не кривдою здобутий, хай легко ляже він на те ясне чоло, що щирістю його у долі заробило і з давніх літ його ливщ пильнувало, а не тяжких славетних тих вінків!

Дісонанси.

(Пам'яті Б. Д. Грінченка).

Весь вік його снувалася боря. Невідома доля переткала ту основу цієї дісонансами рясими.

Велику треба силу духа, незломну тварду віру, щоб з дісонансів тих акорди повні скласти, з них вивести мелодію співучу, симфонію величну утворити на славу і честь п'ятої України.

Ще молодий, на провесні життя, зазнав він праці й злиднів і разом—помах крил надії святої і потяг до життя на користь України.

В душі займались величеськи сили,—а в тілі так здоровля небагато.

Багатий на думки, заміря, янші мрії,—а округи життя щоденне насущником підборкує орлячий льот і в'язе вільні руки.

Свій бік—кохання, згода у подружжі, по той—нестатки, праця й праця без просвітку, без певного шляху, без нагород. Борець полагодив усе: злучив, зілляв докуни й кохання, і поетичний спів, і лихо, і борню.

В душі дзвенів нехитбий камертон, рука ніколи не тремтіла і владно брала дісонанси, що життя так щиро сипало кругом—і з усього творив—складав симфонію могутню.

І що росла та шарилась вона, що більш і дальши сягав блискучий промінь світу,—то заздря невблагана доля все дужче та густіше сипала пригоди, творила

дісонанся. Найкраще подружжя утворило з життя свого аразок високий, зростило втілену мрію,—дочку—борця за рідний край—скосила задра доля тую квітку на провесні життя!

Розтяте серце кров'ю обпливає, в руїнах все життя, а він мовчить про власні болі і чуло слухає чужі, не оглядається на власне лихо, а стежить щільно щоб не згас просвіти прапор.

Погасла власна зірка щастя, а він ішов і він із темряви до світу і в тім лиш втіху мав. Та доля й тут підкралася тай підтяла під корінь могутній дуб.

Весь повний вицвєрт замірів та завзяття, він мусив кинути борню, шукати небажаного спочивку на чужині неважкій-вродливій.

Кругом пишав, купавсь у сонці, в квітах край—а він душею линує в сніги, в безмовній, безбарвній поля, в цімі лісах, до рік замерзалих, у вбогі села.

Весла і в рідний край прийшла. В блакиті сонце, хвилі грають, вітрець—пустун з садків в садки розносить пахощі та щєбот і сипле білі пелюстки, і сумно лиш гудуть таємні телеграфні струни. І ось на стьожку папірову посипались тріскучим грядом слова лихої звістки, вицпливають жалобним та смутним рядком.

Вузенька стьожечка, маленький білий клаптик розносить широко велику чорну тучу.

В дзвіниці дзвін дрімав, не кликав він на збір, в сумному передзвоні не плакали дрібнопькі дзвони,—а люд проте ішов, стікався під склепіння стародревіні послухати сумного співу за того, що спав на чужині. І знову дісонанс, і знов контраст болючий: ввесь вік неназті злидні стежили скрізь працьовника, підріаючи сили, а тут і злидні одступили, і замкнені кишені для живого—для мертвого так щиро одчинились.

Заглянув цромінь золотий у темний храм: розсипавсь гискрами по позолоті, веселкою та зайчиками біга, повеселив сумні колони й арки, а гурт людей в жалобі чекає погребних пісень.

І почались вони..

Не „Упокой“ сумний, а радісне „Христос поскресе“ залунало і настроєм предивним сповнило душі богомольців.

Росте і шириться душа і молиться, і вірує, що жертва дорога не згине, що зійде і пишно розцвіте наперекір морозам та негоді засіяне зерно. А та рілля—ось ось вона: іще нез'орана, вона прийшла, протислася між нами послухати святого співу, поцілувать хреста, покоштувать куті...

Не зна, кого ховає, кому співають „вічна пам'ять“, за кого христиться й кутею поминає.

Осяяний блакитно-золотим маєвим саявом прибуде поїзд жалібний.

Ми вийдемо назустріч, ми принесем снопи квіток, живих, рясних, пахущих,—а він, що за жаття впивався ними, байдуже, нерухомо шивтимо з шляху в шлях над головами люду. І вірна дружина з розбитим в друзки серцем, не візьме дружню руку, не скаже: „встань, коханий, подивися!“.

Сховавши слези й болі, як личить справжній героїні, героєвій дружині,—пройде останню спільну путь і стріне першую розлуку.

А ми—що ми дамо ому в подяку за життя його, за втілений високий ідеал.

Чим зможемо потішити живу частку його душі, що це зосталась дотлівати в душі дружини?

Ми проспівали „вічну пам'ять“, засиплемо землею гроб і квітами укрием,—та то не все:

Повинні ми покласти зверху присягу на пращу і єднання, на вірність Тій, що вік йому була як давний прапор сили.

І лиш тоді ми зможемо по праву на гробові его співати рік-у-рік укупі з „Упокоєм“ і радісно „Христос воскрес“.

Самоцвіти.

М Вороному, самоцвітові Українського письменства.

Як хмара, як покрів гробовий, лежав над Україною гніт стародавній.

У хмарі прочнулась і пишком росла громовина—
копичилась грізая сила.

І ось—блискавиці заграли, ревнули громи, а вітри
—гуррікани роздерли той покрів мергевний. Ще, жахом обвіяна, стогне земля, улита кривавим дощем, але вже гроза одгреміла і тавучи плинуть в безладді розірвані хмари.

І ось—в предчутті свого сонця, освячена жертвами, окроплена кровію, слізьми обмита, воскресла заплакана Мати.

Врочисто вітайте воскреслу Владарку!

Будуйте будинок нового життя!

Бійте, ломіть без жалю і вагання усі старовинні здобутки неволі: тюрми, кайдани, глибокі льохи, високі муря, тісні закамарки старого життя!

У-щент, до підвалин руйнуйте!

Хай гниє в руїнах все темне, лихе, все трухляве, гниє та меротне.

Та тільки,—руйнуючи, добре подбайте та з грузу коштовні оздоби уважно збирайте.

Грубі ґраїти—в підвалини міцні, дерево, пеглу та мармур—у стіни, ґмід'ю та крицею добре скроплійте будівлю, вікна виводьте високі-високі, а двері широкі

щоб сонце проймало будівлю, щоб вхід туди вільний усякому був.

Не жалуйте праці, не жалуйте коштів, несіть подарунки та добре пильнуйте, щоб часом в руїні під навалом грузу не зникли коштовні оздоби колишні.

Пукайте, пильнуйте: срібло та злото і в смітті дзвенить, самоцвіти й крізь бруд запекріють.

Знайшовши, обвіявши порох, несіть обережно і раді в нову будівлю: будуем-бо ми не тільки фортецю, не тільки оселю гостинну—будуємо храм віковичий, храм величі, щастя й краси.

Пильнуймо-ж оздоб дорогих!

Шануймо свої самоцвіти!

Дві крапельки.

Темне озеро тихо дрімало. В смерклій блакиті пропнулась зорі; мружачись, з дивом кругом ровглядалась, поки в озерці себо не знайшла.

Тай засміялась.

Тихе озеро здрігнуло — зітхнуло, зірці в-одвіт осміхнулось само: геть по воді покотились кружала, зірку одбили тисячма гискр, зіроньку ніжно пестило-гойдало. Стишилось, чудости повнее вщерть тай задивлюся шильно в блакиту.

Тай замовчало...

В темному небі и в водянім зоні тихо зоріють дві зірки ясні.

Тільки-що глянув ранок весняний. В сивій росі спочиває комиш. Стелиться сивій туман пеленою. Вітер не будять дрімаючих хвиць.

Округ уричалоось, округ все слуха: слуха... чекає... баяє чогось...

Тільки, чого? зрозуміти в несиці...

Там, на човні и на березі двоє—теж заціміли, незнати чого: скуті вуста, опустилися руки, стрінутись поглядом сили нема...

Сонце з-за обрїю яро-червоне бризнуло владно промінним в блакить.—Глянь: завітчалась блакита хмарками, округ усе зайнялося—ряхтить: в перлах комиш, в діаментах травиця, легке весельце черпнуло води—ціла

дуга самоцвітів добірних з даюркотом віжним на хвилю спада.

Карії очі з сірими стрілись—ті-ж самоцвіти в обох загорілись—двоє росинок, щастя краплинок.

Пічка паує, гамує життя. Море счерніло, -влягається спати. Сонно з землі позікає вітрець.

Тільки в порту негасає—клекоче, рясно вогнями горить метушня. Як їх багато, тих звуків та руху, тих різнобарвних вогнів!

Тут-же ось двоє стоять: а-ні руху, а-ні словочка із склеплених вуст. Темних облич їх в десилі осяяти всім електричним вогнем.

Німо, глухі, тільки з жахом пильнують, як межі ними двома кожен миг шириться чорна безодня морська, як, віддаляючись, тануть вогні—ті що й на березі, ті, що й на судні, міншають... міняться... гаснуть... нема!..

В серці-ж в обох тую-ж самую мить спажнули враз негасимо—живіі, гискри розлукл—гискри надії.

Моро, могутне, вільне море! Повне борні і одчаю й примар! Повне співу й гвіву й чар! Вічне й міливе, грізне й жартливе, скарбом даруєш, в цент окрадаєш, горієш-чаруєш,—жах наганяєш ти, чарівник володарь!

Снівом і тайною весь оповитий, дивні ти твориш дава, двиятарь безхрестний, трупом неситий—вічно тебе з тебе сила жива!

Бризнуло море, здулось, загреміло—серце юнацьке заграло, княть: гостряться погляд, шириться сила, крила неначе зростають ту мить.

Бризнуло море, дихнуло, шепнуло—очі дівочі розкрились—горять, серце з грудей наче вирватись хоче, рученьки мліють-тремтять. Слухають вуха без страху ті речі, речі цалкі, що смутили колись, радо вуста поцілунків шукають, руки з руками в обіймах сплелись. Море звінчало закохану цару, море не жалує пишного дару: щиро їм щастя дало. Бризки-ж ті, бризки морські чарівні всі в самоцвіт одлило.

Ті самоцвіти тверді та прозорі може пробити лиш рівнее горе грядом невпинних сльозин. Дай же їм, доленько, вік не заняти, як то і щастя камінни добати вміють струмочки текучих сльозин.

З М І С Т.

	Стор.
Буревістник	5
Суперечка	11
Скеля	15
Хвиля	23
Тополі	28
Морське серце	33
Дві птиці	34
Дівчина чайка	41
Мара	46
Образ великого	58
Струмочок	62
Всякому своє	64
Певний притулок	68
Дивний ткач	74
Снище	79
Плавні горять	81
Гармонія	80
Білий чорт	93
Собака	97
Таємниця	102
За душу	106
Кобза .	111
Вінки .	115
Дісонанси	118
Самоцвіти	122
Дві крапельки	124

Видавниче Т-во „Д з в і н“

Красне Письменство.

- В. Вяниченко.** Твори I—XV (друкуються).
Панна Мара. П'єса на 4 д. ціна 2 карб.
„ Чорна Пантера. П'єса на 4 д. ц. 2 карб. 50 к.
„ Базар. П'єса на 4 д. ц. 2 карб. 50 к.
Д. Маркович. Твори. Т. I, ц. 4 карб. 50 к.
„ Твори. Т. II (друкується).
С. Черкасенко. Казка Старого Млива. Драма. Вид. II, ціна
1 карб. 50 коп.
„ Хурговина. Драма. Вид. II. ц. 2 карб.
Дніпрова Чайка. Твори. Т. I, ц.
Петро Стах. Поезії. Т. I (друкується).

Універсальна бібліотека.

- Р. Тагор.** „Садовник“. Поезії, Перекл. Ю. Сірого, ц. 2 карб.
В. Елекбоген. Вагнер і пр астаріат, ц. 40 коп.
А. Луначарський. Пролетаріат і мистецтво, ц. 1 карб. 50 к.
О. Мірбо. Злодій. П'єса на 1 д. і перекл. М. Вороного, ціна
1 гр. 60 шаг.

Книжки до позашкільного читання.

- № 1. **Т. Сетон.** Подорож дикої качки. Перекл. Ю. Сірого,
ціна 30 коп.
№ 2. **Т. Сетон.** Вулі чабанський пєс. Перекл. Ю. Сірого,
ціна 30 коп.
№ 3. **С. Черкасенко.** У шахтарів, ц. 5 гривень.

Книжки можна набувати по всіх книгарнях на Україні.

A 54147 9-1

Видавниче Т-во

має контору і головний склад видань у **Київі**,
Бессарабська площа, № 2.

Хто хоче замовляти більшу кількість книг і підруч-
ників для продажу, для шкіл та бібліотек, має звер-
татись із замовленням по такій адресі:

Київ, Бессарабська площа № 2 (Пл. Богд. Хмельниць-
кого), Видавниче Т-во „Дзвін“.

Приймаються замовлення на складання бібліотек для
урядових інституцій, земств, товариств, початкових і се-
редніх шкіл. Бібліотеки складаються під доглядом педа-
гогів і знавців сього діла.

Замовлення виконуються по можливості скоро і зо-
вістно. Книгарням і земствам звичайний опуст (зниж-
ка). Пересилка на рахунок покуця.

Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Харькові
Петровський пров. 18.

має на складі видання „Дзвону“ і „Української
Школи“ і є головним складом для Слобідської України.
Книгарня „Дзвін“ у Харькові має в продажу всі
книжки, які виходять на Україні і за кордоном.

Всі підручники для шкіл нижчих і середніх можна
одержувати з Харьківської книгарні „Дзвін“. Замов-
лення виконуються негайно.

Адреса: Харьків, Петровський пров., 18., Книгарня
„Д З В І Н“.

Ціна 7 гривень.